

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών και Ψυχολογίας
Τμήμα Ψυχολογίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Θετική Ψυχολογία: Εφαρμογές Συμβουλευτικής

Χρυσάνθη Μπούκα

A.M.:0614M020

Οι Ψυχομετρικές Ιδιότητες του Ερωτηματολογίου της Οικογενειακής Ανθεκτικότητας της
Froma Walsh
στον ελληνικό πληθυσμό

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Σταλίκας Αναστάσιος (Καθηγητής Μεθοδολογίας Έρευνας στην Κλινική Ψυχολογία)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

Κορδούτης Παναγιώτης (Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας των Διαπροσωπικών Σχέσεων)

Μαντόγλου Σουλτάνα (Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας)

Σταλίκας Αναστάσιος (Καθηγητής Μεθοδολογίας Έρευνας στην Κλινική Ψυχολογία)

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Εισαγωγή.....	5
Μέθοδος.....	16
Διαδικασία μεταφοράς-γλωσσικής και εννοιολογικής προσαρμογής του ερωτηματολογίου Family Resilience Questionnaire Walsh	16
Συμμετέχοντες και Δειγματοληψία.....	17
Περαιτέρω Ψυχομετρικά Εργαλεία.....	19
Ερωτηματολόγιο Ατομικής Ψυχικής Ανθεκτικότητας	19
Ερωτηματολόγιο Δημογραφικών Στοιχείων.....	19
Αποτελέσματα.....	21
Στατιστική Ανάλυση.....	21
Ανάλυση Ερωτήσεων της ελληνικής προσαρμογής του Family Resilience Questionnaire Walsh.....	21
Συσχετίσεις των ερωτήσεων της ελληνικής προσαρμογής του Family Resilience Questionnaire Walsh.....	24
Αξιοπιστία.....	30
Παραγοντική Ανάλυση.....	30
Εγκυρότητα Κριτηρίου.....	37
Έλεγχος t-test.....	37
Ανάλυση Διακύμανσης ANOVA.....	37
Συζήτηση.....	39
Συμπέρασμα.....	43
Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα.....	43
Βιβλιογραφία.....	45
Παράρτημα.....	49

Περίληψη

Στη κύρια στήλη του ως πρόεδρος της Αμερικάνικης Ψυχολογικής Ένωσης (APA) ο Martin Seligman το 1998 απηύθυνε έκκληση στους ψυχολόγους να εστιάσουν τη ματιά τους στο «χαμένο» στόχο της ψυχολογίας, δηλαδή στην ανάπτυξη των δυνατοτήτων και την αξιοποίηση της ευφυΐας και των ταλέντων του ανθρώπου. Αποκαλώντας αυτή την νέα οπτική ως θετική ψυχολογία, ισχυρίζεται ότι η ψυχολογία δεν είναι μόνο η μελέτη των αδύνατων και ευάλωτων στοιχείων των ανθρώπων, αλλά και η δύναμη της αντοχής και αρετής τους (Seligman, 1998, 2002). Σε αυτό το πλαίσιο μελετάται και η ψυχική ανθεκτικότητα, η θετική δηλαδή προσαρμογή του ατόμου παρά την ύπαρξη αντίξοων ή τραυματικών συνθηκών (Rutter, 1989, Luthar, Cicchetti & Becker, 2000, Masten 2001, Masten & Obradovic, 2008), αλλά και η οικογενειακή ανθεκτικότητα, η ικανότητα του ατόμου ή της οικογένειας να επιστρέφει πιο δυνατό και δημιουργικό από τη δυσκολία, εννοώντας ότι είναι σημαντικό όχι μόνο το να αντιμετωπίζει κάποιος μια δυσκολία αλλά και να ωφελείται από αυτήν (Walsh, 1998), οπότε και αρχίζει να ερευνάται ως μεταβλητή τα τελευταία χρόνια, καθώς όλο και συχνότερα παρατηρείται ότι μέλη οικογενειών που αντιμετωπίζουν αντίξοες συνθήκες φαίνεται να ξεπερνούν τα δυσκολίες, να ζουν μια ικανοποιητική ζωή και συχνά να ανακάμπτουν πιο δυνατά (Masten και Wright, 2010). Η Froma Walsh, καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Σικάγο και υπεύθυνη για πολλά χρόνια στο Κέντρο Οικογενειακής Υγείας του Σικάγο, δημιούργησε με βάση το θεωρητικό μοντέλο της Key Family Processes in Resilience το Family Resilience Questionnaire (Walsh, 2015), με σκοπό να βοηθήσει την επιστημονική έρευνα στο χώρο της ψυχολογίας. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η οικογενειακή ανθεκτικότητα αποτελεί μια θετική μεταβλητή στην ανθρώπινη εξέλιξη και υγεία, η παρούσα εργασία σκοπεύει να προσφέρει την ελληνική προσαρμογή και στάθμιση του παραπάνω ερωτηματολογίου ως εργαλείο μέτρησης απαραίτητο τόσο στο ερευνητικό όσο και στο κλινικό χώρο της ψυχολογίας. Η παρούσα μελέτη ερευνά τις ψυχομετρικές ιδιότητες του Ερωτηματολογίου Οικογενειακής Ανθεκτικότητας (Walsh, 2015) σε δείγμα 157 ελλήνων

ενηλίκων και σε ηλικία από 18 έως 58 χρονών. Τα αποτελέσματα της προσαρμοσμένης ελληνικής εκδοχής του ερωτηματολογίου έδειξαν ικανοποιητική αξιοπιστία. Η παραγοντική ανάλυση ανέδειξε έξι παράγοντες, αρκετούς από τους οποίους συναντάμε ως κατηγορίες στο θεωρητικό μοντέλο της Walsh (2012, 2015), ωστόσο δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες προς σύγκριση των αποτελεσμάτων μας. Περαιτέρω προτάσεις συζητούνται.

Λέξεις-κλειδιά: αξιοπιστία, εγκυρότητα, οικογενειακή ανθεκτικότητα, ελληνικός πληθυσμός

Abstract

In the main column as president of the American Psychological Association (APA), Martin Seligman in 1998 appealed to psychologists focus their look in "lost" objective psychology, namely the development of capabilities and the use of intelligence and human talent. Calling this new perspective as positive psychology argues that psychology is not only the study of weak and vulnerable elements of people, but also the power of their strength and virtue (Seligman, 1998, 2002). In this context this study takes consideration of psychological resilience, the positive adjustment of the individual despite adverse conditions or trauma (Rutter, 1989, Luthar, Cicchetti & Becker, 2000, Masten 2001, Masten & Obradovic, 2008), and family resilience, the ability of the individual or family to return more powerful and creative than the difficulty, meaning that it is important not only to face a difficulty but also to benefit from it (Walsh, 1998), whereat it begins to be investigated as a variable in recent years as more and more frequently is observed that members of families facing difficult circumstances seem to surpass the difficulties, to live a good life and often recovering stronger (Masten and Wright, 2010). Froma Walsh, professor of the University of Chicago and responsible for many years at the Center for Family Health in Chicago, created, based on the theoretical model of Key Family Processes in Resilience, the Family Resilience Questionnaire (Walsh, 2015), so as to help scientific research in psychology. Taking into consideration that family resilience is a positive variable in human development and health, this paper intends to offer the Greek adjustment and balancing of the above questionnaire as a measuring tool necessary both in research and in the clinical field of psychology. This study investigates the psychometric properties of the questionnaire Family Resilience (Walsh, 2015) on a sample of 157 Greek adults in age from 18-58 years old. The results of the adapted Greek version of the questionnaire showed satisfactory reliability. The factor analysis revealed six factors, several of whom we meet as categories in the theoretical model of Walsh (2012, 2015),

although there are no corresponding surveys for comparison of our results. Further proposals are discussed.

Keywords: reliability, validity, family resilience, Greek population

Εισαγωγή

Η ψυχική ανθεκτικότητα- η ικανότητα δηλαδή να προσαρμοζόμαστε θετικά, να αντιμετωπίζουμε αποτελεσματικά μια αντιξοότητα και να ανακάμπτουμε από αυτή- είναι μια έννοια που έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον αρκετών ερευνητών στις ανθρωπιστικές επιστήμες και κυρίως το ερευνητικό ενδιαφέρον στο πεδίο των ψυχολογικών και κοινωνικών επιστημών (Luthar, Cicchetti και Becker, 2000, Masten, 2001). Στη συνέχεια, η έννοια της οικογενειακής ανθεκτικότητας προέκυψε από την παρατήρηση ότι αρκετές οικογένειες αντιμετωπίζουν επιτυχώς στρεσογόνες συνθήκες μέσω της ενεργοποίησης προστατευτικών παραγόντων τους (Kalil, 2003, Walsh, 2006.). Επιπρόσθετα, η Walsh, (1998) θεωρεί την ψυχική ανθεκτικότητα ως μια ικανότητα του ατόμου ή της οικογένειας να επιστρέφει πιο δυνατό και δημιουργικό από τη δυσκολία, εννοώντας ότι είναι σημαντικό όχι μόνο το να αντιμετωπίζει κάποιος μια δυσκολία αλλά και να ωφελείται από αυτήν.

Τα άτομα και οι οικογένειες αντιμετωπίζουν πολλαπλές προκλήσεις, αγχωτικές καταστάσεις και αντιξοότητες (π.χ. οικονομικές δυσκολίες, ψυχικές ή σωματικές ασθένειες, διαζύγιο, βία, μετανάστευση) που μπορεί να τους επηρεάσουν σωματικά, ψυχολογικά ή και κοινωνικά και οι οποίες αντανακλούν όχι μόνο στα άτομα των οικογενειών, αλλά και σ' όλο το σύστημα ως μονάδα (Patterson, 2002). Το μέγεθος αλλά και η ποιότητα αυτών διαφέρει από τις καθημερινές δυσκολίες ρουτίνας έως τα σημαντικά γεγονότα ζωής, όπως μια σοβαρή ασθένεια ή μια απώλεια. Οι Bonanno και Mancini (2008) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι κάθε άνθρωπος αντιμετωπίζει ένα αρκετά στρεσογόνο γεγονός κατά μέσο όρο τουλάχιστον μια φορά στη ζωή του.

Παρά την, συχνά, ισχυρή σύνδεση ανάμεσα στην έκθεση ατόμων σε συσσωρευμένους παράγοντες επικινδυνότητας και στα προβλήματα προσαρμογής, αυτή η σύνδεση δεν είναι με κανένα τρόπο γραμμική, αφού τα άτομα που είναι εκτιθέμενα σε υπερβολικά αντίξοες συνθήκες

δεν παρουσιάζουν απαραίτητα μετέπειτα αναπτυξιακά προβλήματα (Masten και Wright, 2010). Τέτοιες παρατηρήσεις οδήγησαν τους ερευνητές και τους θεωρητικούς στη διαπίστωση ότι η απουσία εκδήλωσης προβλημάτων παρουσία αντιξοότητας είναι ενδεικτική κάποιας μη παρατηρούμενης μορφής ανθεκτικότητας η οποία φαίνεται να προστατεύει ή να μετριάξει τις αρνητικές επιδράσεις της έκθεσης στον κίνδυνο (Garmezy, 1985, Rutter, 1987).

Η ανθεκτικότητα δεν είναι άμεσα μετρήσιμη αλλά προκύπτει έμμεσα βασισόμενη στην ύπαρξη των δυο αυτών προϋποθέσεων-παρουσία αντιξοότητας και θετική προσαρμογή σ' αυτή (Fletcher & Sarkar, 2013). Οι άνθρωποι ανταποκρίνονται με διαφορετικούς τρόπους στις αντιξοότητες, κάποιοι φαίνεται να είναι περισσότερο ανθεκτικοί απέναντι στις δυσκολίες της ζωής, να ανακάμπτουν και να βγαίνουν πιο δυνατοί από πριν ενώ άλλοι λυγίζουν και παραιτούνται (Tugade & Frederickson, 2004). Σύμφωνα με τη Patterson (1988) η διαδικασία που ακολουθεί η οικογένεια για να εξισορροπήσει τις απαιτήσεις και τις προκλήσεις της ζωής με τις ικανότητες της αντανάκλα και στο δυναμικό προσαρμογής της.

Κατά την εξέλιξη των επιστημών η ανθεκτικότητα αναφέρεται στην ικανότητα των ατόμων, οικογενειών, σχολείων, κοινοτήτων ή οικοσυστημάτων να αντιστέκονται απέναντι στην έκθεση σε κίνδυνο ή σε κάποια αντιξοότητα επιδεικνύοντας χαρακτηριστικά καλής προσαρμογής (Masten, 2001, Wright & Masten, 2005). Πρόσφατοι ορισμοί αναφέρουν ότι η ψυχική ανθεκτικότητα αφορά σ' ένα *δυναμικό σύστημα* που αντέχει ή που συνέρχεται ύστερα από τεράστιες απειλές για τη σταθερότητά του, την ανάπτυξη και βιωσιμότητά του (Masten, 2011). Θεωρούμε την οικογένεια ως δυναμικό σύστημα καθώς τα μέλη της αλληλεπιδρούν και εξαρτώνται το ένα απ' το άλλο (Satir, 1988). Ένα οικογενειακό σύστημα αποτελείται από δυο ή περισσότερα άτομα που συνιστούν την οικογενειακή δομή και τα μοτίβα των σχέσεων μεταξύ τους που ορίζουν την οικογενειακή λειτουργία (Bateson, 1979, Patterson, 1999). Όπως αναφέρει η Patterson (2002), η ερώτηση «Ποιά είναι η ανθεκτική οικογένεια;» αναφέρεται κυρίως στην περιγραφή των οικογενειακών διεργασιών.

Και παρότι η έννοια αυτή έχει μελετηθεί αρκετά σε ατομικό επίπεδο (Rutter, 1987, Garmezy, 1993), μόλις τις τελευταίες δεκαετίες αναδύθηκε η έννοια της οικογενειακής ανθεκτικότητας, η οποία αναφέρεται στη δυνατότητα της οικογένειας ως σύστημα να ξεπερνά τις δυσκολίες, τις αντιξοότητες και να αναβιώνει πιο δυνατό από πριν (Walsh, 1996, 1998). Τελευταία, ανάμεσα σε ποικίλα μοντέλα της ανθεκτικότητας δίδεται έμφαση στην αλληλεπίδραση στις σχέσεις του ατόμου με το περιβάλλον του (Luthar, Cicchetti, & Becker, 2000, Luthar, 2006), όπου τα άτομα κινητοποιούν ατομικούς αλλά και πόρους του περιβάλλοντος ως απάντηση σε στρεσογόνες καταστάσεις ώστε να προστατεύσουν τους εαυτούς τους από το κίνδυνο (Block & Kremen, 1996, Rew & Horner, 2003, Eriksson & Lindstrom, 2005).

Σύμφωνα με τον Minuchin (1974) χρειάζεται να λάβουμε υπόψη ότι στο δυναμικό αυτό σύστημα της οικογένειας συνυπάρχει δομή και λειτουργία που αφορά: α) στους ρόλους που αναλαμβάνει κάθε μέλος στην οικογένεια, β) στα μέσα επικοινωνίας που χρησιμοποιεί η οικογένεια, γ) στη συμπεριφορά που υιοθετεί η οικογένεια όταν πρέπει να λύσει ένα πρόβλημα και δ) στους κανόνες με βάση τους οποίους λειτουργεί το σύστημα και κατά πόσο υιοθετεί ευέλικτους χειρισμούς διαχείρισης των προβλημάτων ή όχι. Η οικογένεια, βέβαια, μπορεί να αντισταθεί σε μια αναγκαία αλλαγή προς την εξέλιξή της ως σύστημα αφού σύμφωνα με την άποψη των (Minuchin, Lee & Simon 2005) οι οικογένειες είναι μικρά κοινωνικά συστήματα τα οποία επιβάλλουν περιορισμούς στα μέλη τους, τείνουν να διατηρούν τις δομές τους σε συγκεκριμένη μορφή και οργανώνουν τα μέλη τους προς την κατεύθυνση προβλέψιμων λειτουργιών. Κάποιες φορές, οι εναλλακτικοί τρόποι σχετίζεσθαι που διαθέτει το κάθε μέλος της οικογένειας περιθωριοποιούνται από τους προτιμώμενους τρόπους συναλλαγής της οικογένειας (Satir, 1988). Αυτό συμβαίνει καθώς οι οικογένειες εξελίσσονται, διέρχονται κρίσιμες περιόδους κατά τις οποίες οι νέες συνθήκες απαιτούν να υπάρξει αλλαγή στους τρόπους με τους οποίους τα μέλη σκέπτονται, αισθάνονται ή σχετίζονται μεταξύ τους. Και σ' αυτή τη διερεύνηση του καινούριου κάθε οικογένεια ανταποκρίνεται με το δικό της μοναδικό τρόπο (Patterson 2002).

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η παρατηρούμενη αστάθεια και ανασφάλεια των τελευταίων χρόνων στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα που μεταφράζεται σε οικονομική-εργασιακή κρίση, αντανακλάται όχι μόνο στον προσωπικό αλλά και στον οικογενειακό τομέα. Στις γενικότερες αλλαγές που παρατηρούνται διεθνώς τις τελευταίες δεκαετίες είναι αναπόφευκτες οι σημαντικές αλλαγές και στην οικογενειακή δομή και λειτουργία (Coleman, 2000). Δεδομένου, ότι ο κύκλος ζωής της οικογένειας, όπως η γέννηση ενός παιδιού ή η φοίτηση ενός παιδιού σε πανεπιστήμιο μακριά από τη γονική εστία, μια ασθένεια ή απώλεια ενός συγγενικού προσώπου αποτελούν παραδείγματα μεταβατικών περιόδων που εμπερικλείουν τόσο την απειλή και τον κίνδυνο όσο και την ευκαιρία για εξέλιξη οικογένειας (Satir, 1988). Σε τέτοιες κρίσιμες στιγμές, οι οικογένειες αναπτύσσονται και «μεγαλώνουν» ή αναχαιτίζονται και «μπλοκάρουν» (Minuchin, 1974).

Σε αρκετές έρευνες των προηγούμενων δεκαετιών η εμπειρία μιας οικογενειακής αντιξοότητας είχε συνδεθεί με μια ποικιλία αρνητικών σωματικών και ψυχικών προβλημάτων στη συνέχεια της ζωής των μελών της (Collishaw, κ.α., 2007). Συνήθως αυτό που αναμένεται να παρατηρήσουμε είναι ότι τα άτομα που προέρχονται από οικογένειες με μεγάλες αντιξοότητες θα τείνουν να είναι λιγότερο ανθεκτικά (Felitti κ.α. 1998). Στην εξέλιξη της επιστήμης της ψυχολογίας άρχισε να αναδύεται κι η θετική προσαρμογή, καθώς αρκετές απ' τις μελέτες της οικογενειακής ανθεκτικότητας είναι σε θεωρητικό επίπεδο (McCubbin & McCubbin, 1993, Hawley & DeHaan, 1996, Walsh, 1996). Αργότερα πρόβαλαν αρκετές έρευνες, οι οποίες χρησιμοποιούν την οικογενειακή ανθεκτικότητα ως κύρια μεταβλητή (π.χ., Genero, 1995). Έτσι, προέκυψε η ανάγκη η ψυχική ανθεκτικότητα να μελετάται είτε ως ατομικός παράγοντας ή ως μια συστημική ικανότητα, η οποία μοιράζεται στη λειτουργία της οικογένειας (Kalil, 2003).

Τις τελευταίες δεκαετίες, η εμπειρική έρευνα έχει προσανατολιστεί στην αναγνώριση των προστατευτικών παραγόντων που μεσολαβούν στα δυναμικά συστήματα (Masten, & Shaffer, 2006). Έτσι, παρατηρείται μια γενικότερη ερευνητική τάση για επικέντρωση σε μεσολαβητικούς

παράγοντες επικινδυνότητας και προστατευτικούς παράγοντες που εμπλέκονται και εξηγούν τις διαφορές στην ποιότητα της προσαρμογής των παιδιών (Sanson & Lewis, 2001, Μόττη-Στεφανίδη & κ.α. 2006, Amato, 2010).

Ολοένα και περισσότερες έρευνες καταδεικνύουν ότι οι καλά λειτουργικές οικογένειες και τα υγιή παιδιά ανήκουν σε ποικίλες τυπικές και άτυπες οικογενειακές δομές και αυτό που φαίνεται να έχει σημασία είναι οι οικογενειακές διεργασίες που περιλαμβάνουν την ποιότητα των σχέσεων δέσμευσης και φροντίδας (relational resilience) (Walsh, 2002).

Μια αξιοσημείωτη μελέτη, η οποία ξεκίνησε το 1959, ανέδειξε το σημαντικό ρόλο μιας σταθερής, ηγετικής μορφής γονεϊκού ρόλου, η οποία συνδέεται με την άριστη προσαρμοστικότητα των παιδιών και των εφήβων (Baumrind, 1989). Σύμφωνα με τον Baumrind (1991) η εγκυρότητα και συνεργασία των γονιών συναντάται σε απαιτητικούς αλλά και σε γονείς που ανταποκρίνονται στα αιτήματα των παιδιών τους. Ο Eisenberg et al. (2003) βρήκαν ότι η αυτό-αποτελεσματικότητα και η κοινωνική προσαρμογή των παιδιών σχετίζεται με την έκφραση θετικών συναισθημάτων της μητέρας. Σε άλλες έρευνες αναδύθηκαν και άλλοι προστατευτικοί παράγοντες όπως α) η οικογενειακή δομή, β) η οικειότητα ανάμεσα στις σχέσεις, γ) η οικογενειακή συνοχή, δ) οι υποστηρικτικές αλληλεπιδράσεις γονέα-παιδιού, ε) τα ενθαρρυντικά περιβάλλοντα, ζ) η κοινωνική υποστήριξη και η) το σταθερό και επαρκές εισόδημα (Benzies & Mychasiuk, 2009). Γενικότερα οι γονεϊκοί παράγοντες που φαίνεται να προωθούν τη ψυχική ανθεκτικότητα στα παιδιά και τους εφήβους είναι: η ζεστασιά και η διαθεσιμότητα, επαρκή και συνεπή πρότυπα ρόλων, αρμονία στη σχέση των γονέων, ενασχόληση με τα παιδιά και τους εφήβους, δημιουργική απασχόληση του ελεύθερου χρόνου, σταθερή καθοδήγηση, δομή και κανόνες (Howard & Johnson, 2000, Rosenthal, Feiring & Taska, 2003).

Το 2011 η Betancourt και άλλοι θέλησαν να ερευνήσουν τις δυνάμεις και τους πόρους ανθεκτικότητας στα παιδιά και οικογένειες από τη Ρουάντα σε σχέση με το κίνδυνο εκδήλωσης ψυχολογικών προβλημάτων μετά τη προσβολή τους από τον ιο AIDS. Πέντε τύποι

προστατευτικών παραγόντων αναδύθηκαν από την έρευνα: η επιμονή, η αυτοεκτίμηση και η εμπιστοσύνη στον εαυτό, η οικογενειακή ενότητα/ εμπιστοσύνη, η καλή γονεϊκότητα και η συλλογική/ κοινοτική υποστήριξη (Betancourt, 2011). Πέρα, λοιπόν, από τα ατομικά χαρακτηριστικά οι συμμετέχοντες ανέδειξαν και οικογενειακά χαρακτηριστικά. Οι γονείς ή φροντιστές που επιδεικνύουν ένα καλό γονεϊκό ρόλο είναι αυστηροί ως προς τη πειθαρχία, διδάσκουν χρήσιμες δεξιότητες ζωής, τους παρέχουν τους βασικούς πόρους (φαγητό, νερό, καθαρά ρούχα και δίδακτρα) και πλησιάζουν τα παιδιά τους για να τους εκφράσουν την αγάπη τους. Τα παιδιά ανέδειξαν ως καλούς γονείς αυτούς που συζήταγαν μαζί τους και τους άκουγαν. Επιπρόσθετα, στη Ρουάντα "ο καλός γονιός του έθνους " είναι αυτός που ανατρέφει τα παιδιά του με τρόπο που εκπροσωπούν τις αξίες της κοινότητας και συνεισφέρουν σ' αυτήν (Betancourt, 2011).

Το 2010 ο Bowes και άλλοι στην έρευνά τους μελέτησαν τον ρόλο των οικογενειών στη προώθηση της ανθεκτικότητας παιδιών Δημοτικού που έπεσαν θύματα bullying. Διαπίστωσαν, λοιπόν, ότι οι ζεστές οικογενειακές σχέσεις, το θετικό οικογενειακό κλίμα βοηθούν τα παιδιά να ρυθμίσουν τα αρνητικά αποτελέσματα που προέρχονται από τη θυματοποίησή τους μέσω bullying. Οι ζεστές σχέσεις γονέα-παιδιού μπορούν να ασκήσουν ένα μεσολαβητικό ρόλο στη προσαρμογή του παιδιού ύστερα από μια εμπειρία θυματοποίησης-bullying (Bowes κ.α., 2010). Μια άλλη μελέτη σε οικογένειες Λατίνων μεταναστών (κυρίως από το Μεξικό) στην Αμερική εξέτασε τη σχέση μεταξύ θετικής γονεϊκής φροντίδας, οικογενειακής συνοχής και κοινωνικής επάρκειας των παιδιών τους (Leidy κ.α., 2010), και τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η οικογενειακή συνοχή είναι ένας προβλεπτικός παράγοντας στις δεξιότητες των παιδιών που αφορούν στην επίλυση προβλημάτων και στη κοινωνική αυτοαποτελεσματικότητα, καθώς και η θετική γονεϊκότητα λειτουργούσε ως προβλεπτικός παράγοντας της κοινωνικής αυτοαποτελεσματικότητας και της ανθεκτικότητας. Τα ευρήματα από την έρευνα δείχνουν ότι ακόμη και κάτω από αντίξοες συνθήκες, οι γονείς που κατάφεραν να επικοινωνήσουν ανοιχτά και αποτελεσματικά με τα

παιδιά τους και διατηρούσαν κοντινές οικογενειακές σχέσεις τα παιδιά τους επιδείκνυαν βελτίωση στη κοινωνική προσαρμογή κυρίως σε ότι αφορά στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και στην αυτοαποτελεσματικότητα. Ειδικότερα, από κοινού ο θετικός γονεϊκός ρόλος και η συνοχή της οικογένειας λειτουργούσαν ως προβλεπτικοί παράγοντες στη κοινωνική αυτοαποτελεσματικότητα, ενώ από μόνη της η οικογενειακή συνοχή λειτουργούσε προβλεπτικά στη κοινωνική επίλυση προβλημάτων (Leidy κ.α., 2010).

Οι συμμετέχοντες περιέγραψαν τις οικογένειες με ενότητα/ εμπιστοσύνη ως εκείνες που συζητάνε όλοι μαζί ώστε να έρθουν σε συμφωνία, ζουν με αρμονία όλοι μαζί, είναι ενωμένοι και συνεργάσιμοι (Leidy κ.α., 2010). Επίσης, μοιράζονται αμοιβαίο σεβασμό και απολαμβάνουν ο ένας την παρέα του άλλου. Οι ερευνητές σημείωσαν ότι η συνεργασία σ' αυτές τις οικογένειες σημαίνει το να είναι ειλικρινείς μεταξύ τους, να μην είναι καχύποπτοι, να μοιράζονται συμβουλές και να εμπιστεύεται ο ένας τον άλλον.

Ύστερα από το τυφώνα Κατρίνα η Hackbarth και άλλοι (2012) μελέτησαν το ρόλο των οικογενειακών χαρακτηριστικών κατά τη διαδικασία αντιμετώπισης μιας τέτοιας εμπειρίας. Εστίασαν το ενδιαφέρον τους στην οικογενειακή ανθεκτικότητα, την ελπίδα, την οικογενειακή αντοχή και τη πνευματικότητα όσων επέζησαν μιας τέτοιας φυσικής καταστροφής. Σύμφωνα και με παλιότερη έρευνα (Rodriguez-Hanley & Snyder, 2000, Carr, 2004), η ελπίδα συνδέεται με την ικανότητα της οικογένειας να αντιμετωπίσει το τραυματικό γεγονός. Φαίνεται ότι τα άτομα της οικογένειας που διατηρούν ζωντανή την ελπίδα για μελλοντικές προοπτικές καταφέρνουν να πείσουν την οικογένειά τους για μια αποτελεσματική διαχείριση της κατάστασης. Τα αποτελέσματα έδειξαν θετική συσχέτιση μεταξύ οικογενειακής συνοχής και οικογενειακής ανθεκτικότητας (Rodriguez-Hanley & Snyder, 2000, Carr, 2004). Επίσης, πέρα από την ελπίδα σε άλλη έρευνα, οι οικογένειες προσφύγων περιγράφουν γονείς οι οποίοι έχουν τη πεποίθηση ότι θα καταφέρουν να έχουν μια φυσιολογική, κοινωνική ζωή στη νέα χώρα (Walsh, 2012, 2015).

Το 2012 η Carr στη διδακτορική διατριβή της μελέτησε το πώς ποικίλει η ανθεκτικότητα ως λειτουργία της ατομικής, οικογενειακής και συζυγικής ιδιότητας ύστερα από την εμπειρία μιας αντιξοότητας. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η οικογενειακή λειτουργία ήταν ο πιο δυνατός προβλεπτικός παράγοντας ανθεκτικότητας, κυρίως στους συμμετέχοντες εκείνους όπου η οικογένειά τους χαρακτηριζόταν από μια ισορροπία συνοχής και ευελιξίας, ανοιχτής επικοινωνίας και μιας συνολικής αίσθησης ικανοποίησης (Carr, 2012).

Στην επόμενη έρευνα αναδεικνύεται και ο προληπτικός ρόλος της οικογενειακής ανθεκτικότητας καθώς η Ferguson και άλλοι (2013) εξέτασαν πως τα άτομα που φρόντιζαν τους ψυχικά ασθενείς της οικογένειάς τους διαχειρίζονταν αυτό το ρόλο αλλά και το ρόλο που έπαιζε η ανθεκτικότητά τους στη πρόληψη εγκλημάτων. Σ' αυτό το άρθρο αναδεικνύεται η σύνδεση μεταξύ ανθεκτικότητας των ατόμων και των οικογενειών τους, αλλά και η πιθανή σχέση με τη πρόληψη της εγκληματικότητας, μέσω της ενδυνάμωσης των οικογενειακών σχέσεων και της ενίσχυσης της οικογενειακής επικοινωνίας. Επομένως σ' αυτή την έρευνα προκύπτει η σύνδεση της οικογενειακής ανθεκτικότητας όχι μόνο με τη καλή ψυχική υγεία, καλή λειτουργία οικογένειας, αλλά και με τη πρόληψη/μείωση της εγκληματικότητας (Ferguson κ.α., 2013), ευρήματα που έχουν αναδυθεί και σε παλιότερη έρευνα (Jaffee, 2007).

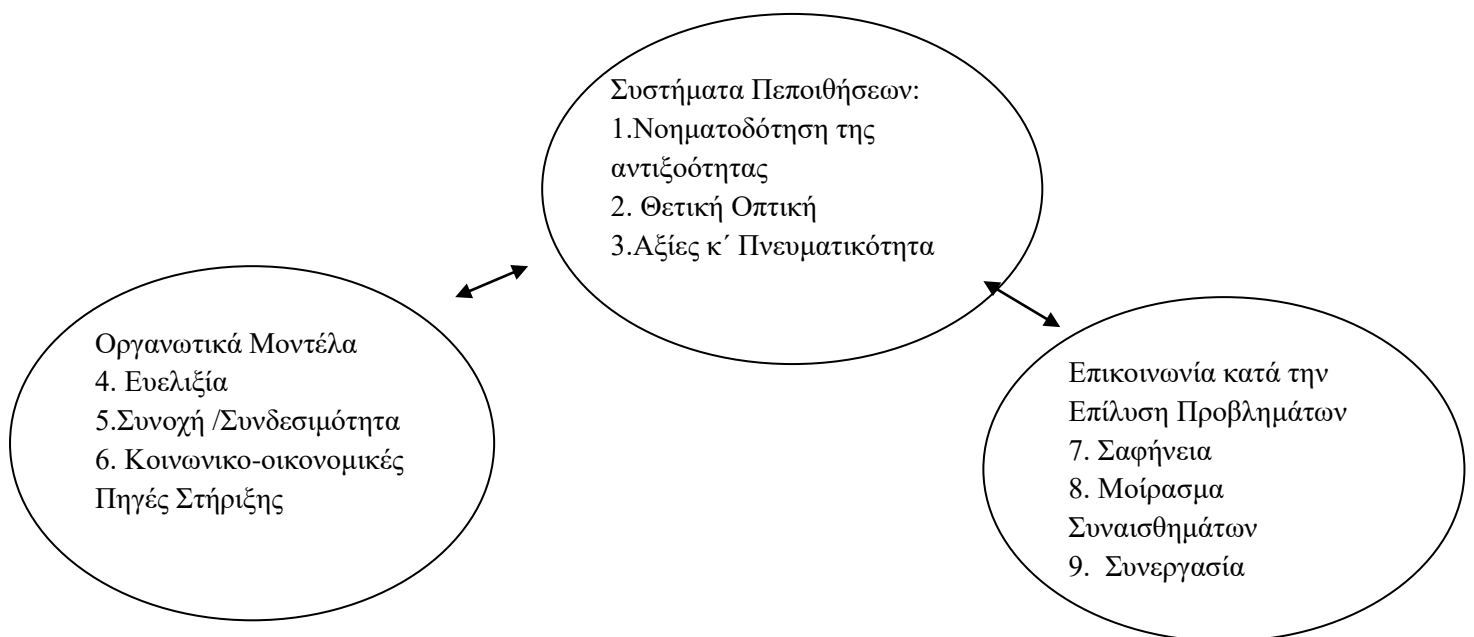
Αυτό που παραμένει ασαφές στο να κατανοήσουμε την εξελικτική διαδικασία της οικογενειακής ανθεκτικότητας είναι ποιο ρόλο διαδραματίζει στα εσωτερικά δυναμικά που λαμβάνουν χώρα κατά τη διαδικασία της εξέλιξης της οικογένειας. Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα αν η οικογένεια είναι ένα περιβάλλον, όπου μπορεί να κινητοποιήσει ή να καλλιεργήσει πόρους ανθεκτικότητας. Για να απαντήσουμε σ' αυτό το ερώτημα χρειάζεται πρώτα να εξετάσουμε αν και πως η οικογένεια καλλιεργεί πόρους ψυχικής ανθεκτικότητας. Επομένως, προκύπτει η ανάγκη μελέτης της οικογένειας ως ένα δυναμικό σύστημα και πως μέσα σ' αυτό καλλιεργείται ή όχι η ανθεκτικότητα ή ως ένα σύστημα που δημιουργεί προστατευτικούς παράγοντες, ώστε τα άτομά του να ανταπεξέλθουν σε κάποια αντιξοότητα (Simon κ.α., 2005).

Όπως είδαμε, οι οικογενειακές διεργασίες φαίνεται να συνδέονται με τη ποιότητα της προσαρμογής των παιδιών και δύναται να αυξήσουν την ανθεκτικότητα των μελών της (Walsh, 1996, 1998b, 2006, Kalil, 2003).

Κρίνουμε, λοιπόν, ότι το Μοντέλο Οικογενειακής Ανθεκτικότητας της καθηγήτριας του Πανεπιστημίου του Σικάγο Froma Walsh (2012, 2015) δύναται να περιγράψει, να αξιολογήσει την οικογένεια ως σύστημα και μέσα σ' αυτό να μελετήσει την έννοια της οικογενειακής ανθεκτικότητας. Το μοντέλο αυτό φαίνεται ότι παρέχει μια σημαντική γέφυρα ανάμεσα σε έναν οικογενειακό-συστημικό προσανατολισμό και σε πρακτικές εστιασμένες στην ψυχική ανθεκτικότητα και τη θετική ψυχολογία και το ερωτηματολόγιό της δύναται να βοηθήσει προς αυτή τη κατεύθυνση (Walsh, 2012, 2015).

Η Walsh (2007) υποστηρίζει ότι όλες οι οικογένειες έχουν το δυναμικό της ανθεκτικότητας το οποίο αυξάνεται με την αναγνώριση και την ενδυνάμωση των δυνατών στοιχείων και πηγών μέσα στην ίδια την οικογένεια (Walsh, 1998). Η Walsh πιστεύει ότι οι κοινές πεποιθήσεις, αξίες και πρακτικές μεταξύ των μελών διαμορφώνουν τη συλλογική τους απάντηση απέναντι στις αντιξοότητες (Walsh, 2012).

Σχήμα 1. Διαδικασίες Οικογενειακής Ανθεκτικότητας

Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό προτείνονται εννέα διαδικασίες οικογενειακής ανθεκτικότητας σε τρεις κατηγορίες: α) *Συστήματα Πεποιθήσεων* (Νοηματοδότηση της αντιξοότητας, Θετική οπτική, Αξίες και πνευματικότητα), β) *Οργανωτικά Μοντέλα* (Ευελιξία, Συνοχή/Συνδεσιμότητα, Κοινωνικο-Οικονομικές Πηγές Στήριξης) και γ) *η Επικοινωνία κατά την επίλυση προβλημάτων* (Σαφήνεια, Μοίρασμα συναισθημάτων, Επίλυση προβλημάτων στα πλαίσια συνεργασίας) της οικογένειας (βλ. Σχήμα 1). Όπως φαίνεται και από το σχήμα αυτές οι διαδικασίες αλληλεπιδρούν μέσα στο οικογενειακό σύστημα.

Το παραπάνω μοντέλο προέκυψε από παραδείγματα μιας μελέτης 600 μελών από 210 οικογένειες προσφύγων από 13 χώρες στην Ασία, Αφρική, Ευρώπη, Λατινική Αμερική, Καραϊβική και Βόρεια Αμερική (Walsh, 2012, 2015). Οι οικογένειες που επιδεικνύουν ανθεκτικότητα είναι περισσότερο σίγουρες ότι μπορούν να χειριστούν δυσκολίες και ότι το τελικό αποτέλεσμα θα είναι θετικό (Black & Lobo, 2008, Walsh, 2007). Η επικοινωνία στις ανθεκτικές οικογένειες είναι σαφής, αποτελείται από συνεπή μηνύματα και εκφράσεις και επιτρέπει στα μέλη της οικογένειας να ξεπεράσουν τις προκλήσεις, να λάβουν αποφάσεις από κοινού και να διορθώσουν τις σχέσεις τους (Bhana & Bachoo, 2011, Walsh, 2012). Μια από τις κατηγορίες αξιολόγησης και παρέμβασης της οικογενειακής ανθεκτικότητας αφορά στα οργανωτικά μοντέλα που ακολουθεί η οικογένεια. Αυτά τα μοντέλα προσφέρουν τη δυνατότητα στα μέλη της οικογένειας να συνδεθούν, να υποστηριχτούν μεταξύ τους, να είναι ευέλικτα στην αλλαγή και να οργανώσουν εκ νέου τα μοντέλα σχέσεων (Walsh, 2012). Σύμφωνα με τη Walsh (2012), οι ανθεκτικές οικογένειες ακολουθούν συνήθως συγκεκριμένα οργανωτικά μοντέλα, όπως το να μοιράζονται το χρόνο τους και να διατηρούν ρουτίνες και τελετουργίες (Black & Lobo 2008).

Οι οικογένειες οι οποίες επιδεικνύουν ανθεκτικότητα νιώθουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη ότι θα καταφέρουν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες και ότι το τελικό αποτέλεσμα θα είναι θετικό (Black & Lobo, 2008, Walsh, 2007). Οι ανθεκτικές οικογένειες είναι αυτές που μπορούν να δώσουν αποτελεσματικές λύσεις σε κάποιο πρόβλημα, να έχουν καλή επικοινωνία,

αποτελεσματικό τρόπο διαχείρισης της συμπεριφοράς και συνεπείς αλλά και ευέλικτες θέσεις ευθύνης (Black & Lobo 2008, Walsh 2006). Οι Black and Lobo (2008) πρότειναν, επίσης, ότι στις ανθεκτικές οικογένειες υπάρχει μια αποτελεσματική υποστήριξη από το ευρύτερο περιβάλλον.

Τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα πώς οι ερευνητές και οι κλινικοί ψυχολόγοι μπορούμε να μελετήσουμε και σε ερευνητικό επίπεδο να μετρήσουμε την οικογενειακή ανθεκτικότητα. Καθώς ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα των επιστημόνων παγκοσμίως είναι ότι δεν υπάρχουν ψυχομετρικά εργαλεία που να μετρούν την οικογενειακή ανθεκτικότητα.

Χρειάζεται, δηλαδή, να ανακαλύψουμε ποιες είναι οι διεργασίες κάτω από τις οποίες τα μέλη μιας οικογένειας παρουσιάζονται ψυχικά ανθεκτικά σε στρεσογόνες καταστάσεις. Ποιες είναι οι διεργασίες που φυσικά συμβαίνουν στις οικογένειες και χτίζουν προστατευτικούς παράγοντες ανθεκτικότητας και ανθρώπινης ανάπτυξης. Κρίθηκε, λοιπόν, ότι η προκαταρκτική προσπάθεια στάθμισης του ερωτηματολογίου της Οικογενειακής Ανθεκτικότητας της Walsh (2015) σε ελληνικό πληθυσμό θα μπορούσε να βοηθήσει προς αυτή τη κατεύθυνση. Στο μοντέλο που προαναφέραμε βασίστηκε η δημιουργία του Ερωτηματολογίου Οικογενειακής Ανθεκτικότητας από τη Walsh (2015), το οποίο περιλαμβάνει 32 δηλώσεις αυτοαναφοράς, οι οποίες απαντώνται σε μια 5-βαθμη Κλίμακα τύπου Likert από Σπάνια/Ποτέ έως Σχεδόν πάντα. Ο στόχος της παρούσας μελέτης ήταν να εξετάσει την αξιοπιστία και εγκυρότητα για το Ερωτηματολόγιο Οικογενειακής Ανθεκτικότητας της Walsh. Συγκεκριμένα, στοχεύουμε να παρέχουμε δεδομένα σχετικά με τις συσχετίσεις μεταξύ ερωτήσεων, τους μέσους όρους, τις τυπικές αποκλίσεις, τις διακυμάνσεις, το δείκτη αξιοπιστίας Cronbach α και τη παραγοντική δομή του ερωτηματολογίου, καθώς και τη σχέση με συγκεκριμένα κριτήρια όπως αυτό της ατομικής ψυχικής ανθεκτικότητας, δημογραφικών στοιχείων όπως της προσωπικής κατάστασης των συμμετεχόντων ή το τύπο της οικογένειας προέλευσής τους στο πλαίσιο της εγκυρότητας κριτηρίου, της προσαρμογής στην ελληνική εκδοχή και της προκαταρκτικής προσπάθειας στάθμισής του στον ελληνικό πληθυσμό.

Μέθοδος

Διαδικασία μεταφοράς-γλωσσικής και εννοιολογικής προσαρμογής του ερωτηματολογίου Family Resilience Questionnaire Walsh

Διαδικασία μετάφρασης

Η μετάφραση της κλίμακας από τα αγγλικά στα ελληνικά πραγματοποιήθηκε από τρία δίγλωσσα άτομα (ελληνικά-αγγλικά) ακολουθώντας το ανάλογο πρωτόκολλο (Yu κ.α., 2004). Στη συνέχεια έγινε ανα-μετάφραση (backtranslation) στα αγγλικά από τρία ανεξάρτητα άτομα, η οποία είχε ως αποτέλεσμα μικρής κλίμακας τελικές αλλαγές στο ερωτηματολόγιο. Προκειμένου να ελεγχθεί η πιστότητα της μετάφρασης πραγματοποιήθηκε χορήγηση της αγγλικής και ελληνικής έκδοσης της κλίμακας δύο φορές σε διάστημα 2 εβδομάδων σε δείγμα ατόμων (N=15) με επάρκεια στην αγγλική γλώσσα. Οι μισοί συμμετέχοντες (N=15) συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο πρώτα στα αγγλικά και μετά στα ελληνικά και οι υπόλοιποι αντίστροφα. Στη συνέχεια ακολούθησε έλεγχος συσχετίσεων μεταξύ των απαντήσεων στην αγγλική και ελληνική έκδοση και διαπιστώθηκε ότι οι δείκτες συσχέτισης Pearson r των ερωτήσεων μεταξύ της αγγλικής και της ελληνικής έκδοσης κυμαίνονται από $r = .347$ έως $r = .917$. Στο σύνολό τους οι ερωτήσεις εμφάνισαν συσχετίσεις σε στατιστικά σημαντικό βαθμό ($p < .05$). Εξαίρεση αποτέλεσε η ερώτηση 8 (*Εστιάζουμε στις δυνατότητες και προσπαθούμε ν' αποδεχτούμε ότι δεν μπορούμε να αλλάξουμε*) η οποία δεν παρουσίασε στατιστικά σημαντική συσχέτιση ($r = .267$, $p > .05$) πιθανόν λόγω της άρνησης που περιείχε και κρίθηκε σκόπιμο να επαναδιατυπωθεί αφαιρώντας την άρνηση και έτσι μετατράπηκε ως ακολούθως (*Εστιάζουμε στις δυνατότητες και προσπαθούμε ν' αποδεχτούμε ότι παραμένει ίδιο*). Σε γενικές γραμμές τα αποτελέσματα των συσχετίσεων έδειξαν ότι η μετάφραση ήταν αποδεκτή.

Συμμετέχοντες και Δειγματοληψία

Το δείγμα αποτελείται από 157 Έλληνες ενήλικες (134 γυναίκες, 85,4% και 23 άντρες, 14,6 %) και ηλικιακά από 18 έως 58 χρονών, οι οποίοι οικειοθελώς ανταποκρίθηκαν στην πρόταση να συμμετάσχουν στην έρευνα. Οι συμμετέχοντες αναζητήθηκαν μέσω ανακοίνωσης-πρόσκλησης σε διαδικτυακούς τόπους ομάδων σε μέσο κοινωνικής δικτύωσης (Facebook). Η ανακοίνωση ζητούσε άτομα να λάβουν μέρος σε έρευνα που αφορά στην εμπειρία της οικογένειάς τους στην ύψιστη αγχωτική κατάστασή της. Τους ζητήσαμε, δηλαδή, να μοιραστούν την άποψή τους πάνω στον τρόπο με τον οποίο η οικογένειά τους διαχειρίζεται κρίσεις και συνεχείς προκλήσεις και να απαντήσουν σε μια 5-βάθμια κλίμακα τύπου Likert: Σπανίως/Ποτέ(1), Όχι συχνά(2), Μερικές φορές(3), Συχνά(4), Σχεδόν πάντα(5) (βλ. Παράρτημα). Η δειγματοληψία έγινε σε διάστημα ενός μηνός. Ο μέσος όρος ηλικίας των συμμετεχόντων είναι $M= 30.55$ ($SD= 10.66$). Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες είναι φοιτητές Ανώτερης ή Ανώτατης Εκπαίδευσης, 34,4 %, με πολύ μικρή διαφορά με τους αποφοίτους ΑΕΙ/ΤΕΙ (βλ. Πίνακας 1, όπου παρουσιάζεται η κατανομή του μορφωτικού επιπέδου του δείγματος). Όσον αφορά στην προσωπική κατάσταση των συμμετεχόντων το μεγαλύτερο ποσοστό, 37,6% ήταν άγαμοι/χωρίς σχέση, με τους σε μακροχρόνια σχέση (άνω του έτους) να ακολουθούν με 23,1% (βλ. Πίνακα 2, όπου παρουσιάζεται η κατανομή της προσωπικής κατάστασης του δείγματος). Σχετικά με την οικογενειακή κατάσταση των γονέων των συμμετεχόντων, το μεγαλύτερο ποσοστό 54, 8% ήταν οι έγγαμοι με έως δύο τέκνα, με τους έγγαμους με δύο τέκνα και άνω να ακολουθούν με ποσοστό 29,3% (βλ. Πίνακα 3, όπου παρουσιάζεται η κατανομή της οικογενειακής κατάστασης των γονέων του δείγματος).

Πίνακας 1: Κατανομή του μορφωτικού επιπέδου του δείγματος

Μορφωτικό Επίπεδο Συμμετεχόντων	Ποσοστό του Συνόλου
Φοιτητές ΑΕΙ/ΑΤΤΕΙ	34,4%
Απόφοιτος ΑΕΙ/ΑΤΕΙ	33,8%
Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος	22,3%
Απόφοιτος Γενικού/Επαγγελματικού Λυκείου	7%
Κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος	4%

Πίνακας 2: Κατανομή της προσωπικής κατάστασης του δείγματος

Προσωπική Κατάσταση Συμμετεχόντων	Ποσοστό του Συνόλου
Χωρίς σχέση/Άγαμος-η	37,8%
Σε μακροχρόνια σχέση (άνω του έτους)	23,1%
Έγγαμος με παιδιά	19,9%
Σε πρόσφατη σχέση (τους τελευταίους μήνες)	8,3%
Σε συγκατοίκηση	6,4%
Έγγαμος-η χωρίς παιδιά	4,5%

Πίνακας 3: Κατανομή της οικογενειακής κατάστασης των γονέων του δείγματος

Οικογενειακή κατάσταση των γονέων του δείγματος	Ποσοστό του Συνόλου
Έγγαμος με έως δύο τέκνα	54,8%
Έγγαμος με δύο τέκνα και άνω	29,3%
Διαζευγμένοι με έως δύο τέκνα	6,4%
Σε χηρεία	5,1%
Διαζευγμένοι με δύο τέκνα και άνω	3,2%
Μονογονεϊκή	1,3%

Περαιτέρω Ψυχομετρικά Εργαλεία

Ερωτηματολόγιο Ατομικής Ψυχικής Ανθεκτικότητας

Η Ελληνική εκδοχή της Connor-Davidson Κλίμακας Ανθεκτικότητας (CD-RISC, Connor & Davidson, 2003, Δημητριάδου & Σταλίκας, 2012) χρησιμοποιήθηκε για τη μέτρηση της ικανότητας αντιμετώπισης και αποκατάστασης των ατόμων από το στρες αλλά και της επαναφοράς τους από αυτό με τη χρήση 25 αυτοαναφορικές δηλώσεις που βαθμολογούνται σε μια κλίμακα Likert 5 σημείων με την υψηλότερη βαθμολογία να αντικατοπτρίζει μεγαλύτερη ανθεκτικότητα (π.χ., "Μπορεί να χειριστεί δυσάρεστα συναισθήματα").

Η κλίμακα αποτελείται από πέντε παράγοντες (την προσωπική επάρκεια, την ανοχή, την αποδοχή της αλλαγής, τον έλεγχο και την πνευματική επιρροή), αλλά μπορεί να υπολογιστεί και μια συνολική βαθμολογία της ανθεκτικότητας του ατόμου. Το ερωτηματολόγιο εμφανίζει ικανοποιητική εσωτερική συνέπεια (Cronbach $\alpha = .089$) καθώς και καλή αξιοπιστία επαναληπτικών μετρήσεων (συντελεστής ενδοσυσχέτισης 0.87) (βλ. Παράρτημα).

Ερωτηματολόγιο Δημογραφικών Στοιχείων

Για την καταγραφή των δημογραφικών στοιχείων, δημιουργήθηκε ένα ερωτηματολόγιο ειδικά για το σκοπό αυτό, που συμπληρωνόταν από τους συμμετέχοντες στο τέλος της έρευνας ζητώντας τους να δώσουν τις παρακάτω πληροφορίες που είναι απαραίτητες για τη διεξαγωγή της έρευνας. Περιελάμβανε ερωτήσεις για το φύλο, την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτος Γενικού/Επαγγελματικού Λυκείου, φοιτητής Ανώτερης ή Ανώτατης Εκπαίδευσης, απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ, κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος ή κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος), τη προσωπική κατάσταση (έγγαμος/η με ή χωρίς παιδιά, άγαμος/η, σε πρόσφατη σχέση-τελευταίους

μήνες-, σε μακροχρόνια σχέση- άνω του έτους-, σε συγκατοίκηση, και άγαμος-η/χωρίς σχέση), καθώς και την οικογενειακή κατάσταση των γονέων τους (έγγαμοι με έως δύο τέκνα, ή με άνω των δύο τέκνων, διαζευγμένοι με έως δύο τέκνα ή με δύο τέκνα και άνω, μονογονεϊκή ή σε χηρεία) (βλ. Παράρτημα).

Αποτελέσματα

Στατιστική Ανάλυση

Η στατιστική ανάλυση έγινε με τη χρήση του SPSS, έκδοση 20. Επίσης, ελέγχθηκαν οι περιγραφικοί δείκτες των δημογραφικών χαρακτηριστικών των συμμετεχόντων και όλων των υπό μέτρηση μεταβλητών. Για να ελεγχθούν τυχόν διαφορές μεταξύ των συμμετεχόντων ως προς τη μέτρηση των μεταβλητών έγινε ανάλυση διακύμανσης ANOVA και έλεγχος t-test.

Ανάλυση Ερωτήσεων της ελληνικής προσαρμογής του Family Resilience Questionnaire Walsh

Εκτιμήσαμε τη διασπορά, τους μέσους όρους και την τυπική απόκλιση για όλες τις 32 ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, ώστε να ελέγξουμε την ποιότητα και την πιθανότητα δυσλειτουργικών ερωτήσεων ή την τυχόν πόλωση κάποιων ερωτήσεων. Σύμφωνα με το μεθοδολογικό κανόνα αναμέναμε τη διακύμανση της διασποράς από 0.5-1.5, ενδεικτικό μιας κανονικής κατανομής λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα. Βρέθηκε ότι οι μέσοι όροι κυμαίνονται μεταξύ $M= 2.07$ έως $M= 4.13$ οι τυπικές αποκλίσεις από $SD= 0.90$ έως $SD= 1.28$ και οι δείκτες διασποράς από $V= 0.80$ έως $V= 1.64$. Τα αποτελέσματα που αναγράφονται στο Πίνακα 4. δείχνουν πως οι περισσότερες ερωτήσεις έχουν μια κανονική κατανομή λαμβάνοντας υπόψη τις απαντήσεις του δείγματος.

Η απάντηση 10 (*Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά*) έχει ένα σχετικά μικρότερο μέσο όρο ($M = 2.70$) και διακύμανση ($V=1.64$), το οποίο μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός ότι αναφέρεται στη πίστη σε μια θρησκευτική ή άλλη πνευματική πηγή, στοιχείο που συχνά είναι εσωτερικής διεργασίας στο άτομο. Επίσης, η απάντηση 22 (*Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές*) έχει ένα σχετικά μικρότερο μέσο όρο ($M = 2.07$) και διακύμανση ($V=1.25$),

το οποίο μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός ότι τα άτομα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα της οικονομικής κρίσης δεν αναμένουν βοήθεια – οικονομική στήριξη από τη κοινότητα.

Πίνακας 4. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και διακυμάνσεις των 32 ερωτήσεων της προσαρμοσμένης ελληνικής έκδοσης του FRWQ σε κλίμακα Likert (1=σπανίως/σχεδόν ποτέ 5=σχεδόν πάντα)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ	M	SD	V
1. Η οικογένεια μας αντιμετωπίζει τις δυσκολίες μαζί ως ομάδα, και όχι κατ' άτομο.	3.80	1.16	1.34
2. Θεωρούμε την αγωνία για τη κατάστασή μας ως συνήθη, κατανοητή.	3.45	.90	.90
3. Προσεγγίζουμε μια κρίση ως μια πρόκληση που μπορούμε να νικήσουμε με κοινές προσπάθειες	3.41	1.16	1.35
4. Προσπαθούμε να κατανοήσουμε την αγχωτική κατάσταση και να εστιάσουμε στις επιλογές μας.	3.65	1.04	1.07
5. Διατηρούμε την ελπίδα και την πεποίθηση πως θα ξεπεράσουμε τις δυσκολίες.	3.90	.90	.80
6. Ενθαρρύνουμε ο ένας τον άλλον και βασιζόμαστε στις δυνάμεις μας.	3.93	1.05	1.10
7. Αρπάζουμε ευκαιρίες, αναλαμβάνουμε δράση και επιμένουμε στις προσπάθειές μας.	3.54	1.01	1.02
8. Εστιάζουμε στις δυνατότητες και προσπαθούμε ν' αποδεχτούμε ότι παραμένει ίδιο.	3.48	.96	.93
9. Μοιραζόμαστε σημαντικές αξίες και σκοπό για τη ζωή που μας βοηθούν να υπερβαίνουμε τις δυσκολίες.	3.78	.96	.93
10. Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά.	2.70	1.28	1.64
11. Οι προκλήσεις μας εμπνέουν με δημιουργικότητα, πιο σημαντικές προτεραιότητες και ισχυρούς δεσμούς.	3.23	1.05	1.10
12. Οι κακουχίες μας έχουν αυξήσει την συμπόνια μας και την επιθυμία μας να βοηθάμε τους άλλους.	3.72	1.05	1.10
13. Πιστεύουμε πως μπορούμε να μάθουμε και να γίνουμε πιο δυνατοί από τις προκλήσεις μας.	3.77	.95	.90
14. Είμαστε ευέλικτοι στην προσαρμογή καινούριων προκλήσεων.	3.17	1.03	1.05

15. Παρέχουμε σταθερότητα και αξιοπιστία για να ρυθμίσουμε τα άγχη των μελών της οικογένειας.	3.58	1.10	1.20
16. Η δυνατή ηγετική στάση από τους γονείς/φροντιστές παρέχει ζεστή ανατροφή, καθοδήγηση και ασφάλεια.	3.68	1.18	1.38
17. Μπορούμε να βασιστούμε στα μέλη της οικογένειας για να βοηθήσουμε ο ένας τον άλλον σε δυσκολίες.	4.13	1.03	1.06
18. Η οικογένειά μας σέβεται τις ατομικές μας ανάγκες και διαφορετικότητες.	3.64	1.18	1.40
19. Στην άμεση και ευρύτερη οικογένειά μας έχουμε θετικά πρότυπα και μέντορες.	3.36	1.12	1.26
20. Μπορούμε να βασιστούμε στην υποστήριξη των φίλων και της κοινότητάς μας.	3.45	1.09	1.20
21. Έχουμε την οικονομική ασφάλεια για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε δύσκολες στιγμές.	3.07	1.14	1.30
22. Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές.	2.07	1.11	1.25
23. Προσπαθούμε ν' αποσαφηνίσουμε πληροφορίες για την αγχωτική μας κατάσταση και τις επιλογές μας.	3.37	1.12	1.25
24. Στην οικογένειά μας είμαστε ξεκάθαροι και συνεπείς σε αυτά που λέμε και κάνουμε.	3.53	1.11	1.23
25. Μπορούμε να εκφράσουμε την γνώμη μας και να είμαστε ειλικρινείς μεταξύ μας.	3.82	1.15	1.31
26. Μπορούμε να μοιραστούμε δύσκολα αρνητικά συναισθήματα (π.χ. λύπη, θυμό, φόβο).	3.62	1.22	1.45
27. Δείχνουμε κατανόηση ο ένας στον άλλον και αποφεύγουμε τις κατηγορίες.	3.16	1.14	1.30
28. Μπορούμε να μοιραστούμε θετικά συναισθήματα, εκτίμηση, χιούμορ και διασκέδαση και να βρούμε ανακούφιση από τις δυσκολίες.	3.96	1.12	1.27
29. Συνεργαζόμαστε συζητώντας και παίρνοντας αποφάσεις καθώς και χειριζόμαστε διαφωνίες δίκαια.	3.45	1.16	1.35
30. Εστιάζουμε στους στόχους μας και κάνουμε βήματα για να τους επιτύχουμε.	3.68	.99	.97
31. Μοιραζόμαστε με χαρά την επιτυχία και μαθαίνουμε από τα λάθη μας.	3.94	.93	.87
32. Σχεδιάζουμε και προετοιμαζόμαστε για το μέλλον και προσπαθούμε ν' αποτρέψουμε κρίσεις.	3.51	1.07	1.14

Συσχετίσεις των ερωτήσεων της ελληνικής προσαρμογής του Family Resilience Questionnaire Walsh

Για να ελέγξουμε περαιτέρω τη ποιότητα των ερωτήσεων πραγματοποιήσαμε ανάλυση συσχετίσεων σ' όλες τις 32 ερωτήσεις. Σε κάθε μία ερώτηση έγινε ανάλυση συσχέτισής της και με τις υπόλοιπες 31 του ερωτηματολογίου. Σύμφωνα με το μεθοδολογικό κώδικα αναμέναμε να βρούμε στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ όλων των ερωτήσεων που να κυμαίνεται από $r = 0,1 - 0,5$. Αυτή η ιδιαίτερη ισχύς και κατεύθυνση της συσχέτισης είναι ενδεικτική των ερωτήσεων που μετρούν την ίδια μεταβλητή και είναι συμπληρωματικές μεταξύ τους όσον αφορά τη παραγοντική ανάλυση. Η αρνητική συσχέτιση είναι ενδεικτική αντίθετης μέτρησης μεταβλητών, ενώ η μηδενική συσχέτιση είναι ενδεικτική άσχετης μέτρησης με την κύρια μεταβλητή. Ιδιαίτερα υψηλή συσχέτιση ($r > 0,6$) είναι ενδεικτική ότι οι ερωτήσεις αυτές πιθανόν μετρούν ακριβώς το ίδιο πράγμα και επομένως θα μπορούσαν να παραλειφθούν χωρίς να επηρεαστούν οι ψυχομετρικές ιδιότητες.

Στο Πίνακα 5 φαίνονται αναλυτικά τα αποτελέσματα των συσχετίσεων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα η πλειοψηφία των ερωτήσεων εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ τους, με το r να κυμαίνεται από $r = .165$ έως $r = .701$.

Οι ερωτήσεις 10 (*Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά*), 21 (*Έχουμε την οικονομική ασφάλεια για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε δύσκολες στιγμές*) και 22 (*Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές*) σε γενικές γραμμές δεν εμφάνισαν συσχετίσεις στατιστικά σημαντικές με τις περισσότερες ερωτήσεις. Η τυχόν αφαίρεση αυτών των ερωτήσεων που δεν εμφάνισαν συσχετίσεις στατιστικά σημαντικές με τις υπόλοιπες ερωτήσεις θα συνεκτιμηθεί λαμβάνοντας υπόψη καταρχήν το δείκτη αξιοπιστίας του ερωτηματολογίου.

Πίνακας 5. Συσχετίσεις των 32 ερωτήσεων

	F R W Q 1	F R W Q 2	F R W Q 3	F R W Q 4	F R W Q 5	F R W Q 6	F R W Q 7	F R W Q 8	F R W Q 9	F R W Q 10	F R W Q 11	F R W Q 12	F R W Q 13	F R W Q 14	F R W Q 15
FRWQ 1	-														
FRWQ 2	.419**	-													
FRWQ 3	.515**	.494**	-												
FRWQ 4	.407**	.368**	.622**	-											
FRWQ 5	.399**	.286**	.479**	.582**	-										
FRWQ 6	.608**	.389**	.570**	.416**	.653**	-									
FRWQ 7	.460**	.255**	.519**	.556**	.586**	.645**	-								
FRWQ 8	.354**	.343**	.392**	.493**	.441**	.512**	.428**	-							
FRWQ 9	.431**	.347**	.484**	.594**	.595**	.639**	.480**	.486**	-						
FRWQ 10	.067	.097	.103	.117	.126	.153	.144	.138	.168*	-					
FRWQ 11	.365**	.376**	.619**	.517**	.490**	.602**	.489**	.459**	.526**	.221**	-				
FRWQ 12	.276**	.276**	.401**	.351**	.376**	.345**	.253**	.448**	.483**	.136	.444**	-			

FRWQ 13	.210**	.214**	.449**	.303**	.415**	.386**	.379**	.337**	.400**	.191*	.532**	.464**	-		
FRWQ 14	.320**	.269**	.403**	.352**	.425**	.481**	.565**	.481**	.395**	.109	.449**	.325**	.424**	-	
FRWQ 15	.544**	.377**	.565**	.540**	.457**	.656**	.490**	.479**	.619**	.109	.547**	.364**	.412**	.548**	-
FRWQ 16	.476**	.271**	.430**	.460**	.497**	.576**	.394**	.429**	.507**	.097	.481**	.343**	.308**	.406**	.664**
FRWQ 17	.527**	.400**	.342**	.318**	.363**	.512**	.285**	.436**	.422**	.093	.375**	.330**	.293**	.319**	.558**
FRWQ 18	.406**	.276**	.409**	.481**	.430**	.560**	.429**	.471**	.518**	.028	.451**	.341**	.320**	.474**	.637**
FRWQ 19	.312**	.169*	.305**	.345**	.311**	.358**	.219**	.359**	.441**	.233**	.293**	.304**	.259**	.236**	.326**
FRWQ 20	.126	.165*	.167*	.155	.281**	.260**	.215**	.255**	.277**	.139	.259**	.244**	.180*	.257**	.168*
FRWQ 21	.190*	.213**	.152	.118	.202*	.105	.172*	.220**	.072	.137	.125	.032	.204*	.093	.105
FRWQ 22	.111	.185*	.119	.007	.136	.053	.145	.285**	.069	.214**	.154	.106**	.168**	-.023	-.010
FRWQ 23	.385**	.344**	.400**	.528**	.402**	.474**	.452**	.453**	.439**	.188*	.433**	.250**	.397**	.313**	.418**
FRWQ 24	.391**	.222**	.508**	.547**	.492**	.475**	.420**	.415**	.578**	.039	.528**	.459**	.373**	.346**	.552**
FRWQ 25	.461**	.327**	.475**	.465**	.524**	.599**	.433**	.349**	.555**	.050	.498**	.406**	.429**	.299**	.592**
FRWQ 26	.400**	.302**	.244**	.420**	.402**	.521**	.345**	.279**	.569**	.089	.435**	.421**	.289**	.272**	.443**

FRWQ 27	.500**	.274**	.567**	.504**	.469**	.587**	.527**	.458**	.586**	.004	.506**	.467**	.427**	.495**	.628**
FRWQ 28	.516**	.262**	.459**	.554**	.489**	.612**	.447**	.442**	.559**	.067	.430**	.338**	.317**	.339**	.469**
FRWQ 29	.481**	.252**	.521**	.558**	.482**	.666**	.506**	.500**	.599**	.081	.537**	.436**	.415**	.412**	.632**
FRWQ 30	.461**	.364**	.496**	.504**	.505**	.525**	.605**	.354**	.551**	.075	.462**	.347**	.443**	.421**	.550**
FRWQ 31	.494**	.257**	.422**	.428**	.418**	.528**	.541**	.319**	.526**	.183*	.441**	.283**	.463**	.441**	.550**
FRWQ 32	.483**	.341**	.479**	.472**	.552**	.500**	.519**	.429**	.574**	.140	.457**	.331**	.461**	.422**	.575**

*P < .05, ** p< .01 ***p< .001

	FRW Q 16	FRW Q 17	FRW Q 18	FRW Q 19	FRW Q 20	FRW Q 21	FRW Q 22	FRW Q 23	FRW Q 24	FRW Q 25	FRW Q 26	FRW Q 27	FRW Q 28	FRW Q 29	FRW Q 30	FRW Q 31	FR Q3 2

FRWQ																	
1																	
FRWQ																	
2																	
FRWQ																	
3																	
FRWQ																	
4																	
FRWQ																	
5																	
FRWQ																	
6																	
FRWQ																	
7																	
FRWQ																	
8																	
FRWQ																	
9																	
FRWQ																	
10																	
FRWQ																	
11																	
FRWQ																	
12																	
FRWQ																	
13																	
FRWQ																	
14																	
FRWQ																	
15																	
FRWQ	-																
16																	
FRWQ	.531**	-															
17																	
FRWQ	.547**	.564**	-														
18																	

-

FRWQ	.344**	.394**	.451**															
19																		
FRWQ	.220**	.296**	.225**	.413**	-													
20																		
FRWQ	.050	.161*	.033	.160*	.216**	-												
21																		
FRWQ	.053	-.020	.016	.065	.187*	.306**	-											
22																		
FRWQ	.385**	.248**	.376**	.225**	.241**	.259**	.319**	-										
23																		
FRWQ	.493**	.388**	.558**	.396**	.271**	.021	.101	.491**	-									
24																		
FRWQ	.552**	.562**	.656**	.384**	.227**	.014	.106	.427**	.734**	-								
25																		
FRWQ	.401**	.314**	.497**	.315**	.123	-.004	.167*	.370**	.472**	.610**	-							
26																		
FRWQ	.454**	.478**	.638**	.404**	.202**	.011	.060	.410**	.666**	.644**	.573**	-						
27																		
FRWQ	.412**	.353**	.500**	.397**	.22**	.072	.104	.495**	.523**	.536**	.525**	.653**	-					
28																		
FRWQ	.528**	.508**	.689**	.480**	.349**	.077	.057	.518**	.674**	.662**	.461**	.701**	.625**	-				
29																		
FRWQ	.398**	.311**	.427**	.376**	.316**	.173*	.167*	.472**	.506**	.493**	.377**	.536**	.479**	.612**	-			
30																		
FRWQ	.467**	.429**	.497**	.335**	.229**	.131	.023	.439**	.503**	.578**	.440**	.510**	.597**	.601**	.689**	-		
31																		
FRWQ	.428**	.430**	.475**	.387**	.175**	.201*	.171*	.477**	.496**	.469**	.438**	.540**	.609**	.597**	.657**	.621**	-	
32																		

*P < .05, ** p< .01 ***p< .001

Αξιοπιστία

Ελέγξαμε την αξιοπιστία της κλίμακας χρησιμοποιώντας το δείκτη Cronbach alpha. Σύμφωνα με την ανάλυση, η ελληνική προσαρμογή του Family Resilience Questionnaire της Froma Walsh εμφανίζει υψηλή αξιοπιστία ως εργαλείο μέτρησης της οικογενειακής ανθεκτικότητας σε πολύ αγχωτικές καταστάσεις στον ελληνικό πληθυσμό. Συγκεκριμένα ο δείκτης Cronbach alpha για τη κλίμακα ήταν $\alpha = .950$. Εφόσον ο δείκτης αξιοπιστίας εμφανίζεται υψηλός, η αφαίρεση των προαναφερθέντων ερωτήσεων (10, 21, 22) που δεν παρουσίασαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις με τη πλειοψηφία των υπόλοιπων ερωτήσεων δεν κρίθηκε σκόπιμη.

Παραγοντική Ανάλυση

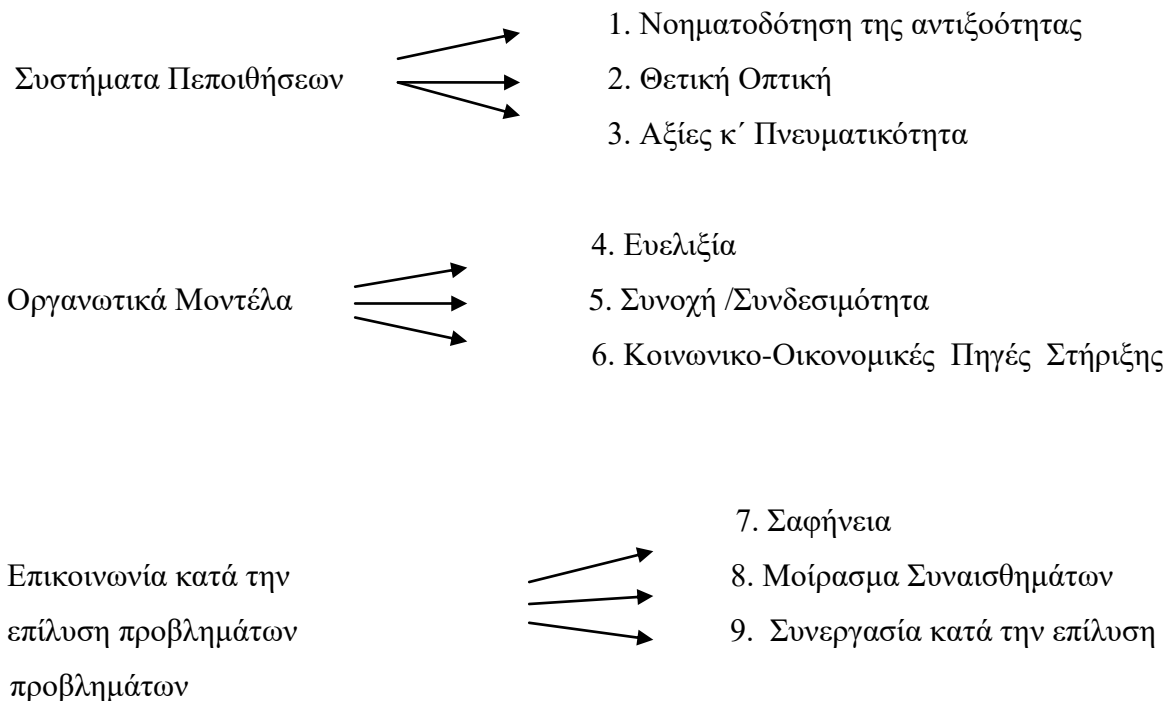
Για να εξετάσουμε την εγκυρότητα εννοιολογικής κατασκευής του ερωτηματολογίου προβήκαμε σε διερευνητική παραγοντική ανάλυση (principal axis factoring) με τη μέθοδο περιστροφής varimax. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή η Froma Walsh (2012, 2015) δημιούργησε θεωρητικά αυτό το εργαλείο μέσα από τη κλινική της εμπειρία και χωρίς να έχει γίνει η στάθμισή του από την ίδια, δημοσιεύθηκε στη τρίτη έκδοση του βιβλίου της Strengthening Family Resilience το 2015. Έχει ξεκινήσει προσπάθεια στάθμισής του στην Ιταλία, αλλά δεν έχει γίνει κάποια δημοσίευση προς το παρόν. Με βάση το θεωρητικό Μοντέλο των Διαδικασιών Οικογενειακής Ανθεκτικότητας η Froma Walsh (2012, 2015) προτείνει την ομαδοποίηση των διαδικασιών που ακολουθούν οι οικογένειες σε τρεις κατηγορίες με τη κάθε μία να χωρίζεται σε τρεις υποκατηγορίες (βλ. Σχήμα 2).

Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι η ομαδοποίηση αυτή της Walsh (2012, 2015) υποστηρίζει και τους αντίστοιχους παράγοντες στο ερωτηματολόγιο. Ωστόσο, αυτό δεν έχει αποδειχθεί ερευνητικά. Για το λόγο αυτό, δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες προς σύγκριση

των αποτελεσμάτων μας. Στη παρούσα έρευνα κατά τη διαδικασία προσαρμογής του ερωτηματολογίου στον ελληνικό πληθυσμό και μετά τη παραγοντική ανάλυση προέκυψαν έξι παράγοντες.

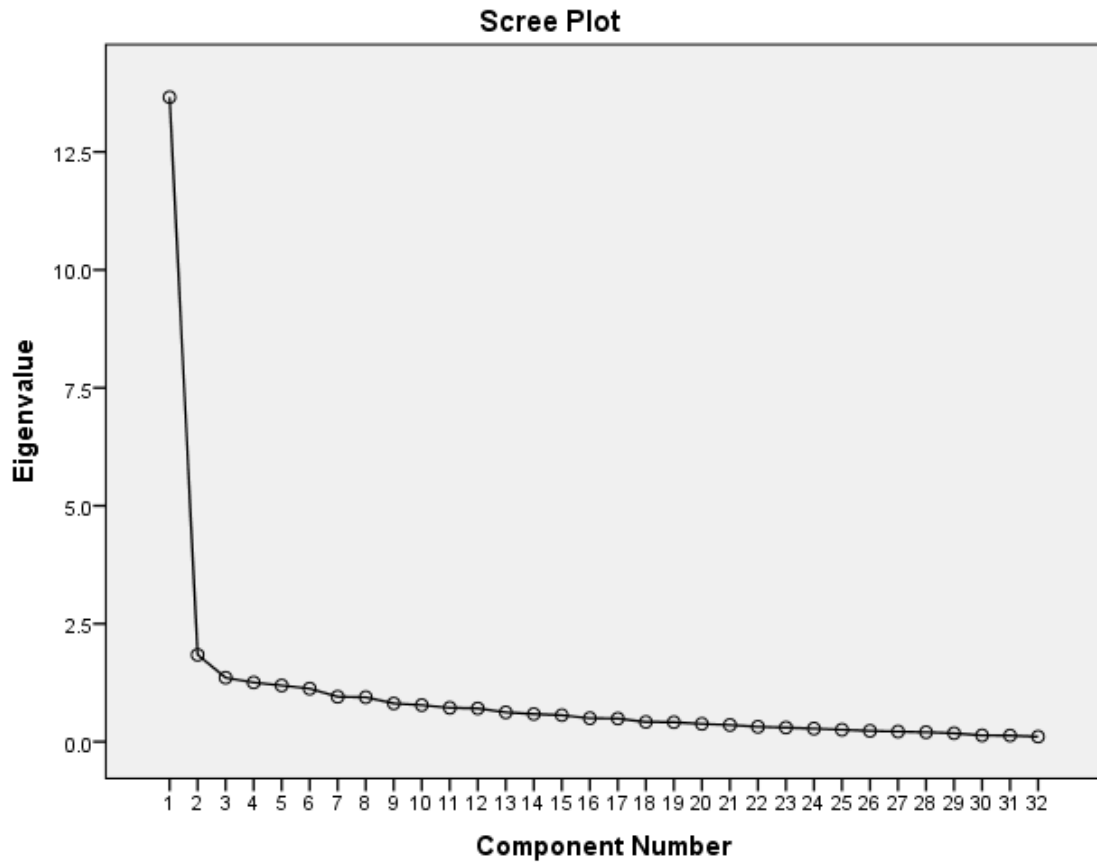
Σύμφωνα με τη παραγοντική ανάλυση και το κριτήριο Kaiser (ιδιοτιμές μεγαλύτερες του 1), οι έξι παράγοντες στη κλίμακα, ερμηνεύουν το 63,83 % της διακύμανσης των μεταβλητών. Το ίδιο συμπέρασμα μπορεί να εξαχθεί και από το scree plot (βλ. σελ. 33)

Σχήμα 2. Ομαδοποίηση Διαδικασιών κατά Fr. Walsh (2012, 2015)

Τα αποτελέσματα μας δε συμπίπτουν με τη πρόταση ομαδοποίησης των διαδικασιών οικογενειακής ανθεκτικότητας της Walsh (2012, 2015), αλλά αποτελούν μια εναλλακτική πρόταση παραγοντικής δομής του ερωτηματολογίου, βασισμένη στα συγκεκριμένα ερευνητικά δεδομένα. Ο πρώτος παράγοντας αποτελείται από εννέα ερωτήσεις (ερώτηση 7, 30, 31, 32, 14, 6, 5, 4 και 23) και κρίθηκε σκόπιμο να ονομαστεί: *Στρατηγικές Αντιμετώπισης*, καθώς περιγράφει διαδικασίες αντιμετώπισης της αντιξοότητας όπως είναι η γνωστική

επεξεργασία των πληροφοριών που διαθέτει η οικογένεια για την αντιμετώπιση των δυσκολιών, η θετική οπτική, η πρόληψη, η στοχοθεσία, η επιμονή, η ευελιξία και η συνεργασία. Ο δεύτερος παράγοντας αποτελείται από οχτώ ερωτήσεις (ερώτηση 25, 26, 24, 27, 28, 29, 18, και 9) και καθώς περιγράφει τρόπους επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας όπως έκφραση θετικών και αρνητικών συναισθημάτων, αποδοχή του διαφορετικού στην οικογένεια, αποφυγή των αλληλοκατηγοριών και ελευθερία στην έκφραση, κρίθηκε σκόπιμο να τον ονομάσουμε *Επικοινωνία κατά την Επίλυση Προβλημάτων*. Ο τρίτος παράγοντας αποτελείται από έξι ερωτήσεις (ερώτηση 2, 17, 1, 15, 16 και 3) οι οποίες περιγράφουν τον τρόπο που οργανώνεται μια οικογένεια στην αντιξοότητα όπως σταθερότητα προς τα μέλη της οικογένειας, ισχυροποίηση των δεσμών, ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, ισχυρή και ζεστή γονική φροντίδα και καθοδήγηση, οπότε κρίθηκε σκόπιμο να ονομαστεί *Οργανωτικά Μοντέλα*. Ο τέταρτος παράγοντας αποτελείται από πέντε ερωτήσεις (ερώτηση 12, 11, 13, 8 και 10) και καθώς περιγράφει αξίες και πεποιθήσεις όπως ο αλτρουισμός, η συμπόνια, η πνευματική ή θρησκευτική πίστη, η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων , η νοηματοδότηση της αντιξοότητας για π.χ. μέσω της δημιουργικότητας, κρίθηκε σκόπιμο να ονομαστεί *Συστήματα Πεποιθήσεων*. Ο πέμπτος παράγοντας, ο οποίος αποτελείται από δύο ερωτήσεις την 20 και 19, οι οποίες περιγράφουν υποστηρικτικά δίκτυα όπως αυτό των φίλων, συγγενών και της κοινότητας, κρίθηκε σκόπιμο να ονομαστεί *Κοινωνικά Δίκτυα Υποστήριξης*. Ο τελευταίος και έκτος παράγοντας, ο οποίος αποτελείται από δύο ερωτήσεις την 22 και 21, περιγράφει την υποστήριξη από οικονομικούς πόρους, εσωτερικούς ή και εξωτερικούς προς την οικογένεια και γι' αυτό κρίθηκε σκόπιμο να ονομαστεί *Οικονομικές Πηγές Υποστήριξης*. Στο Πίνακα 6 αναγράφονται οι έξι παράγοντες που προέκυψαν, οι ερωτήσεις που αντιστοιχούν σε κάθε παράγοντα και οι φορτίσεις αυτών.

Πίνακας 6. Φορτίσεις Ερωτήσεων για κάθε παράγοντα

	Παρά- γοντας 1	Παρά- γοντας 2	Παρά- γοντας 3	Παρά- γοντας 4	Παρά- γοντας 5	Παρά- γοντας 6
7. Αρπάζουμε ευκαιρίες, αναλαμβάνουμε δράση και επιμένουμε στις προσπάθειές μας.	.766					
30. Εστιάζουμε στους στόχους μας και κάνουμε βήματα για να τους επιτύχουμε.	.726					
31. Μοιραζόμαστε με χαρά την επιτυχία και μαθαίνουμε από τα λάθη μας.	.695					
32. Σχεδιάζουμε και προετοιμαζόμαστε για το μέλλον και προσπαθούμε ν' αποτρέψουμε κρίσεις.	.650					
14. Είμαστε ευέλικτοι στην προσαρμογή καινούριων προκλήσεων.	.536					
6. Ενθαρρύνουμε ο ένας τον άλλον και βασιζόμαστε στις δυνάμεις μας.	.517					
5. Διατηρούμε την ελπίδα και την πεποίθηση πως θα ξεπεράσουμε τις δυσκολίες.	.517					
4. Προσπαθούμε να κατανοήσουμε την αγχωτική κατάσταση και να εστιάσουμε στις επιλογές μας.	.486					
23. Προσπαθούμε ν' αποσαφηνίσουμε πληροφορίες για την αγχωτική μας κατάσταση και τις επιλογές μας	.485					
25. Μπορούμε να εκφράσουμε την γνώμη μας και να είμαστε ειλικρινείς μεταξύ μας		.732				
26. Μπορούμε να μοιραστούμε δύσκολα αρνητικά συναισθήματα (π.χ. λύπη, θυμό, φόβο).		.719				

24. Στην οικογένειά μας είμαστε ξεκάθαροι και συνεπείς σε αυτά που λέμε και κάνουμε.	.687
27. Δείχνουμε κατανόηση ο ένας στον άλλον και αποφεύγουμε τις κατηγορίες.	.629
28. Μπορούμε να μοιραστούμε θετικά συναισθήματα, εκτίμηση, χιούμορ και διασκέδαση και να βρούμε ανακούφιση από τις δυσκολίες.	.569
29. Συνεργαζόμαστε συζητώντας και παίρνοντας αποφάσεις καθώς και χειριζόμαστε διαφωνίες δίκαια.	.558
18. Η οικογένειά μας σέβεται τις ατομικές μας ανάγκες και διαφορετικότητες.	.532
9. Μοιραζόμαστε σημαντικές αξίες και σκοπό για τη ζωή που μας βοηθούν να υπερβαίνουμε τις δυσκολίες.	.515
2. Θεωρούμε την αγωνία για τη κατάστασή μας ως συνήθη, κατανοητή.	.711
17. Μπορούμε να βασιστούμε στα μέλη της οικογένειας για να βοηθήσουμε ο ένας τον άλλον σε δυσκολίες.	.645
1. Η οικογένεια μας αντιμετωπίζει τις δυσκολίες μαζί ως ομάδα, και όχι κατ' άτομο	.622
15. Παρέχουμε σταθερότητα και αξιοπιστία για να ρυθμίσουμε τα άγχη των μελών της οικογένειας μας	.506
16. Η δυνατή ηγετική στάση από τους γονείς/φροντιστές παρέχει ζεστή ανατροφή, καθοδήγηση και ασφάλεια.	.473
3. Προσεγγίζουμε μια κρίση ως μια πρόκληση που μπορούμε να νικήσουμε με κοινές προσπάθειες	.442

12. Οι κακουχίες μας έχουν αυξήσει την συμπόνια μας και την επιθυμία μας να βοηθάμε τους άλλους.	.629
11. Οι προκλήσεις μας εμπνέουν με δημιουργικότητα, πιο σημαντικές προτεραιότητες και ισχυρούς δεσμούς.	.592
13. Πιστεύουμε πως μπορούμε να μάθουμε και να γίνουμε πιο δυνατοί από τις προκλήσεις μας.	.592
8. Εστιάζουμε στις δυνατότητες και προσπαθούμε ν' αποδεχτούμε ότι παραμένει ίδιο.	.455
10. Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά.	.383
20. Μπορούμε να βασιστούμε στην υποστήριξη των φίλων και της κοινότητάς μας.	.712
19. Στην άμεση και ευρύτερη οικογένειά μας έχουμε θετικά πρότυπα και μέντορες.	.665
22. Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές.	.812
21. Έχουμε την οικονομική ασφάλεια για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε δύσκολες στιγμές.	.526

Εγκυρότητα Κριτηρίου

Για να ελεγχθεί η εγκυρότητα κριτηρίου χρησιμοποιήθηκε η ελληνική εκδοχή του Ερωτηματολογίου Ψυχολογικής Ανθεκτικότητας Connor-Davidson Κλίμακας Ανθεκτικότητας (CD-RISC, Connor & Davidson, 2003, Δημητριάδου & Σταλίκας, 2012). Ο έλεγχος συγκλίνουσας εγκυρότητας κριτηρίου μεταξύ τους εμφανίστηκε ικανοποιητικός με $r = .371, p = .000$.

Έλεγχος t-test

Για να ελεγχθούν οι τυχόν διαφορές ανδρών και γυναικών ως προς την οικογενειακή και ατομική ανθεκτικότητα έγινε έλεγχος ανεξάρτητων δειγμάτων t-test. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών ούτε ως προς την οικογενειακή ανθεκτικότητα ($M = 3.49$ και $SD = .56$ – Άνδρες και $M = 3.52$ και $SD = .69$ – Γυναίκες), ούτε προς την ατομική ανθεκτικότητα ($M = 3.67$ και $SD = .59$ – Άνδρες και $M = 3.76$ και $SD = .48$ – Γυναίκες).

Ανάλυση Διακύμανσης ANOVA

Για να ελέγξουμε τις διαφορές μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου, της προσωπικής κατάστασης των συμμετεχόντων και της οικογενειακής κατάστασης της οικογένειας προέλευσής τους, ως προς την οικογενειακή και προσωπική ανθεκτικότητα έγινε ανάλυση διακύμανσης ANOVA. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα άτομα διαφορετικών μορφωτικών επιπέδων δεν διαφέρουν ως προς την οικογενειακή τους ανθεκτικότητα ($F(4, 152) = .993, p > .05$), αλλά μόνο ως προς την ατομική ($F(4, 152) = 3.78, p = .006$), όπου τα άτομα που είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος ($M = 3.65, SD = .66$), εμφανίζουν υψηλότερη ατομική ανθεκτικότητα από τους φοιτητές ΑΕΙ/ΑΤΕΙ ($M = 3.56, SD = .64$). Όσον αφορά στη μορφή της οικογένειας προέλευσης, τα άτομα δεν φάνηκε να διαφέρουν ούτε ως προς την

οικογενειακή ($F(5,151)=.952, p>.05$), ούτε ως προς την ατομική ανθεκτικότητα ($F(5,151)=.675, p>.05$). Τέλος, όσον αφορά στη προσωπική τους κατάσταση διαπιστώθηκε ότι τα άτομα διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την οικογενειακή ανθεκτικότητα ($F(5,151)=2.48, p=.034$), με τους έγγαμους με παιδιά να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα οικογενειακής ανθεκτικότητας ($M=3.84, SD=.56$) από τους άγαμους/ χωρίς σχέση ($M=3.34, SD=.81$), καθώς και ως προς την ατομική ανθεκτικότητα ($F(5,151)=3.68, p=.004$), επίσης με τους έγγαμους με παιδιά ($M=3.97, SD=.56$) να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα ατομικής ανθεκτικότητας από τους άγαμους/ χωρίς σχέση ($M=3.56, SD=.49$).

Συζήτηση

Αυτή η μελέτη παρέχει εμπειρική υποστήριξη για την αξιοπιστία και την εγκυρότητα της Ελληνικής έκδοσης του Family Resilience Questionnaire Walsh. Η προσαρμογή βασίστηκε σε στοιχεία που συλλέχθηκαν από 157 άτομα που είναι μέλη διαδικτυακών ομάδων σε δικτυακό τόπο (Facebook). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι ερωτήσεις της κλίμακας διαθέτουν ικανοποιητικές ψυχομετρικές ιδιότητες. Οι Μέσοι Όροι κυμαίνονται μεταξύ $M= 2.07$ έως $M= 4.13$ και οι δείκτες διασποράς από $V= 0.80$ έως $V= 1.64$. Όσον αφορά στις απαντήσεις των συμμετεχόντων οι Μέσοι Όροι σε κάθε ερώτηση σε σχέση με τις τυπικές αποκλίσεις και τους δείκτες διασποράς είναι ενδεικτικοί μιας κανονικής κατανομής. Οι ερωτήσεις με το χαμηλότερο Μέσο Όρο και Διακύμανση ήταν η 10 *“Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά ”* η οποία έχει ένα σχετικά μικρότερο μέσο όρο ($M = 2.70$) και διακύμανση ($V=1.64$), το οποίο μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός ότι αναφέρεται στη πίστη σε μια θρησκευτική ή άλλη πνευματική πηγή, στοιχείο που συχνά είναι εσωτερικής διεργασίας στο άτομο. Επίσης, η ερώτηση 22 *“Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές”* έχει ένα σχετικά μικρότερο μέσο όρο ($M = 2.07$) και διακύμανση ($V=1.25$), το οποίο μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός ότι τα άτομα στη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα της οικονομικής κρίσης δεν αναμένουν βοήθεια – οικονομική στήριξη από τη κοινότητα.

Για να εξετάσουμε περαιτέρω τη ποιότητα των ερωτήσεων εκτιμήσαμε τις αλληλο-συσχετίσεις των ερωτήσεων αναμένοντας στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ τους, οι οποίες να κυμαίνονται μεταξύ 0.1 και 0.5. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα η πλειοψηφία των ερωτήσεων εμφάνισαν στατιστικά σημαντικές συσχετίσεις μεταξύ τους, με το r να κυμαίνεται από $r = .165$ έως $r = .701$. Οι ερωτήσεις 10 (*Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές*)

θρησκευτικές ή μη) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά), 21 (Έχουμε την οικονομική ασφάλεια για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε δύσκολες στιγμές) και 22 (Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές) σε γενικές γραμμές δεν εμφάνισαν συσχετίσεις στατιστικά σημαντικές με τις περισσότερες ερωτήσεις. Η αφαίρεση αυτών των ερωτήσεων δεν κρίθηκε απαραίτητη καθώς στο σύνολό του το ερωτηματολόγιο εμφανίζει υψηλό δείκτη αξιοπιστίας, όπως επίσης οι δύο τελευταίες ερωτήσεις αποτελούν τον έκτο παράγοντα του ερωτηματολογίου, τον οποίο κρίναμε εξίσου σημαντικό με τους άλλους πέντε για να αφαιρεθεί. Τα αποτελέσματα είναι ενδεικτικά της εγκυρότητας κατασκευής του ερωτηματολογίου. Όσον αφορά στην αξιοπιστία του ερωτηματολογίου ο δείκτης Cronbach alpha για τη κλίμακα είναι $\alpha = .950$.

Η παραγοντική δομή της ελληνικής προσαρμογής του ερωτηματολογίου Family Resilience Questionnaire Walsh, ελέγχθηκε μέσω της διερευνητικής παραγοντικής ανάλυσης. Σύμφωνα με τη παραγοντική ανάλυση, φαίνεται να προέκυψαν έξι κύριοι παράγοντες, οι οποίοι εξηγούν το 63, 83% της διακύμανσης των μεταβλητών. Ο πρώτος παράγοντας, ο οποίος αποτελείται από εννέα ερωτήσεις, ονομάστηκε: *Στρατηγικές Αντιμετώπισης*, καθώς περιγράφει διαδικασίες αντιμετώπισης της αντιξοότητας όπως είναι η γνωστική επεξεργασία των πληροφοριών που διαθέτει η οικογένεια για την αντιμετώπιση των δυσκολιών, η θετική οπτική, η πρόληψη, η στοχοθεσία, η επιμονή, η ευελιξία και η συνεργασία. Ο δεύτερος παράγοντας αποτελείται από οχτώ ερωτήσεις και καθώς περιγράφει τρόπους επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας όπως έκφραση θετικών και αρνητικών συναισθημάτων, αποδοχή του διαφορετικού στην οικογένεια, αποφυγή των αλληλοκατηγοριών και ελευθερία στην έκφραση, κρίθηκε σκόπιμο να τον ονομάσουμε *Επικοινωνία κατά την Επίλυση Προβλημάτων*. Ο τρίτος παράγοντας αποτελείται από έξι ερωτήσεις, οι οποίες περιγράφουν τον τρόπο που οργανώνεται μια οικογένεια στην αντιξοότητα όπως σταθερότητα προς τα μέλη της οικογένειας, ισχυροποίηση των δεσμών, ισχυρή και ζεστή γονική φροντίδα και

καθοδήγηση, ονομάστηκε *Οργανωτικά Μοντέλα*. Ο τέταρτος παράγοντας αποτελείται από πέντε ερωτήσεις και καθώς περιγράφει αξίες και πεποιθήσεις όπως ο αλτρουισμός, η συμπόνια, η πνευματική ή θρησκευτική πίστη, η ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, η νοηματοδότηση της αντιξοότητας για π.χ. μέσω της δημιουργικότητας, ονομάστηκε *Συστήματα Πεποιθήσεων*. Ο πέμπτος παράγοντας, ο οποίος αποτελείται από δύο ερωτήσεις, οι οποίες περιγράφουν υποστηρικτικά δίκτυα όπως αυτό των φίλων, συγγενών και της κοινότητας, ονομάστηκε *Κοινωνικά Δίκτυα Υποστήριξης*. Ο τελευταίος και έκτος παράγοντας, ο οποίος αποτελείται από δύο ερωτήσεις την 22 και 21, περιγράφει την υποστήριξη από οικονομικούς πόρους, εσωτερικούς ή και εξωτερικούς προς την οικογένεια και ονομάστηκε *Οικονομικές Πηγές Υποστήριξης*. Αυτό που παρατηρήθηκε, είναι ότι κάποιοι από τους παράγοντες που προέκυψαν απ' την ανάλυση, όπως τα *Συστήματα Πεποιθήσεων*, τα *Οργανωτικά Μοντέλα*, και η *Επικοινωνία κατά την Επίλυση Προβλημάτων*, ταιριάζουν με την ομαδοποίηση της Walsh. Ωστόσο, επειδή δεν έχει γίνει η στάθμιση του ερωτηματολογίου μέχρι σήμερα, δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες προς σύγκριση των αποτελεσμάτων μας. Επομένως, η ελληνική προσαρμογή του Ερωτηματολογίου Οικογενειακής Ανθεκτικότητας αποτελείται από έξι παράγοντες.

Η μελέτη εξέτασε, επίσης, το ζήτημα της εγκυρότητας κριτηρίου χρησιμοποιώντας ως κριτήρια συγκεκριμένες μεταβλητές δεδομένου ότι δεν υπάρχουν άλλες σχετικές κλίμακες σταθμισμένες στα ελληνικά και με βάση την πρόσφατη βιβλιογραφία Όπως αναμέναμε, τα άτομα με υψηλή ατομική ανθεκτικότητα διαθέτουν επίσης υψηλή οικογενειακή ανθεκτικότητα, αποτέλεσμα το οποίο μπορεί να αναγνωστεί και αντίστροφα. Καμία στατιστικά σημαντική διαφορά δεν προέκυψε μεταξύ ανδρών και γυναικών τόσο στην οικογενειακή όσο και στην ατομική ανθεκτικότητα.

Επίσης από τα αποτελέσματα προέκυψε ότι τα άτομα διαφορετικών μορφωτικών επιπέδων δεν διαφέρουν ως προς την οικογενειακή τους ανθεκτικότητα, αλλά μόνο ως προς

την ατομική, όπου τα άτομα που είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού διπλώματος, εμφανίζουν υψηλότερη ατομική ανθεκτικότητα από τους φοιτητές ΑΕΙ/ΑΤΕΙ και τους υπόλοιπους.

Όσον αφορά στη προσωπική τους κατάσταση διαπιστώθηκε ότι τα άτομα διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την οικογενειακή ανθεκτικότητα, με τους έγγαμους με παιδιά να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα οικογενειακής ανθεκτικότητας από τους άγαμους/χωρίς σχέση, καθώς και ως προς την ατομική ανθεκτικότητα, επίσης με τους έγγαμους με παιδιά να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα ατομικής ανθεκτικότητας από τους άγαμους/χωρίς σχέση. Τα αποτελέσματα αυτά θα μπορούσαν να ενισχύσουν την άποψη ότι η ανθεκτικότητα, τόσο η ατομική όσο και η οικογενειακή, είναι χαρακτηριστικό ή δεξιότητα που καλλιεργείται μέσω των αλληλεπιδράσεων του ατόμου με το περιβάλλον, αναγνωρίζοντας τη δυναμική φύση της ανθεκτικότητας η οποία λαμβάνει χώρα μεταξύ ατόμων και συστημάτων μέσα στα οποία ζουν και λειτουργούν τα άτομα (Wright & Masten, 2006).

Όσον αφορά στη μορφή της οικογένειας προέλευσης των συμμετεχόντων, τα άτομα δεν φάνηκε να διαφέρουν ούτε ως προς την οικογενειακή, ούτε ως προς την ατομική ανθεκτικότητα. Μια ερμηνεία για αυτό το αποτέλεσμα θα μπορούσε να είναι ότι η οικογενειακή ανθεκτικότητα μοιάζει να είναι περισσότερο μια διεργασία που λαμβάνει χώρα στο σύστημα της οικογένειας και αυτό είναι ανεξάρτητο από τη δομή της (π.χ. έγγαμοι με δύο ή περισσότερα παιδιά, μονογονεϊκή κ.λ.π.) (Patterson, 2002).

Αυτά τα αποτελέσματα είναι ενδεικτικά της εγκυρότητας του ερωτηματολογίου στον ελληνικό πληθυσμό.

Συμπέρασμα

Θεωρούμε ότι αυτή η μελέτη παρέχει χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τη χρήση του ερωτηματολογίου της οικογενειακής ανθεκτικότητας σε μελλοντικές έρευνες στον ελληνικό πληθυσμό και μ' αυτό τον τρόπο δύναται να ενισχυθεί η θετική ψυχολογία. Τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής προσπάθειας στάθμισης της ελληνικής εκδοχής του ερωτηματολογίου έδειξαν ικανοποιητική αξιοπιστία. Η παραγοντική ανάλυση ανέδειξε έξι παράγοντες, αρκετούς από τους οποίους συναντάμε ως κατηγορίες στο θεωρητικό μοντέλο της Walsh (2012, 2015), ωστόσο δεν υπάρχουν αντίστοιχες έρευνες προς σύγκριση των αποτελεσμάτων μας. Πιστεύουμε σθεναρά ότι η παρούσα εργασία θα εγείρει το ενδιαφέρον για μελλοντικές έρευνες, λαμβάνοντας υπόψη τη προκαταρκτική αυτή προσπάθεια στάθμισης του Ερωτηματολογίου της Οικογενειακής Ανθεκτικότητας, καθώς η ελληνική εκδοχή του Family Resilience Questionnaire μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα αξιόπιστο εργαλείο μέτρησης της οικογενειακής ανθεκτικότητας στον ελληνικό πληθυσμό.

Περιορισμοί και Προτάσεις για Μελλοντική Έρευνα

Λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς της έρευνας, το μικρό μέγεθος του δείγματος, το περιορισμένο χρονικό όριο χορήγησης του ερωτηματολογίου, την απουσία παρόμοιων σταθμισμένων ελληνικών εργαλείων, θεωρούμε ότι η ελληνική προσαρμογή του Family Resilience Questionnaire της Walsh δύναται να αποτελέσει εναρκτήριο λάκτισμα ερευνών στο χώρο της οικογενειακής ανθεκτικότητας στη θετική ψυχολογία. Επιπλέον, μελέτες θα μπορούσαν να εστιάσουν στους προστατευτικούς παράγοντες της οικογένειας που ανδρώνουν τα άτομα στις αντιξοότητες, ή στους οικογενειακούς πόρους που κινητοποιούν τις

πηγές δύναμης και ενέργειας των ατόμων στην αντιμετώπιση των αντιξοοτήτων. Ενδιαφέρον, επίσης, θα αποτελούσε μια έρευνα συσχέτισης των απαντήσεων μεταξύ των μελών της ίδιας οικογένειας, ενώ παράλληλα θα μπορούσαν να ελεγχθούν περισσότερο πολιτισμικά στοιχεία ελληνικής κουλτούρας. Μέσω των προτάσεων αυτών προκύπτει η ανάγκη προώθησης μοντέλων παρέμβασης βασισμένων στα σημεία των οικογενειών που εστιάζουν στην ενίσχυση των οικογενειακών προστατευτικών παραγόντων και απαντούν στην οπτική της θετικής ψυχολογίας, την ανάπτυξη δηλαδή των δυνατοτήτων, των αρετών και των ανθρώπινων ικανοτήτων.

Βιβλιογραφία

Amato, P. and C. Dorius (2010). Fathers, Children and Divorce. In *The Role of the Father in Child Development*, 5th ed., M.E. Lamb, ed. Hoboken, New Jersey: John Wiley and Sons.

Bateson, G. (1972). *Steps to an ecology of mind*. New York: Ballantine.

Baumrind, D (1989). Rearing competent children. Child development today and tomorrow. The Jossey-Bass social and behavioral science series. (349-378). San Francisco, CA, US: Jossey-Bass, xxiii, 461

Baumrind, D (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *The Journal of Early Adolescence*.

Benzies, K & Mychasiuk R (2009). Fostering family resiliency: a review of the key protective factors . *Child & Family Social Work*. 103–114.

Betancourt, T., Meyers-Ohki, S. , Stulac, S., Barrera, E., Mushashi, C. and Beardslee W., (2011). Nothing can defeat combined hands (Abashize hamwe ntakibananira): Protective Processes and Resilience in Rwandan Children and Families Affected by HIV/AIDS Soc Sci Med.; 73(5): 693–701.

Bhana, A. & Bachoo S.(2011). The Determinants of Family Resilience among Families in Low- and Middle-Income Contexts: A Systematic Literature Review. *South African Journal of Psychology*, 41: 131-139.

Black, K. & Lobo, M., (2008). A Conceptual Review of Family Resilience Factors. *Journal of Family Nursing*, vol. 14 no. 1, 33-55.

Block J. & Kremen M. A. (1996). IQ and Ego-Resiliency: Conceptual and Empirical Connections and Separateness. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 70, No. 2, 349-361.

Bonnano, G. A., & Mancini, A. D. (2008). The human capacity to thrive in the face of potential trauma. *Pediatrics*, 121, 369–375.

Bowes, L., Maughan, B., Caspi, A., Moffitt, T., & Arseneault, L. (2010). Families promote emotional and behavioural resilience to bullying: Evidence of an environmental effect. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 51(7), 809–817.

Carr, K. (2012). Examining the role of family and marital communication in understanding resilience to family of origin adversity dissertation. *Communication Studies Theses, Dissertations, and Student Research*. Paper 23.

Carr, A. (2004). Positive psychology: The science of happiness and human strengths. New York: Routledge, 346-348.

Coleman J. 2000. Young people in Britain at the beginning of a new century. *Children & Society*, 14: 230–242.

Collishaw, S., Pickles, A., Messer, J., Rutter, M., Shearer, C., & Maughan, B. (2007). Resilience to adult psychopathology following childhood maltreatment: Evidence from a community sample. *Child Abuse and Neglect*, 31, 211–229.

Δημητριάδου, Δ. & Σταλίκας, Α. (2012). Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Στο Σταλίκας, Α., Τριλίβα, Σ. & Ρούσση Π. (Εκδ.), *Ψυχομετρικά Εργαλεία στην Ελλάδα* (2^η έκδ., 717). Αθήνα: Πεδίο

Eriksson, M. and Lindstrom, B. (2005). Validity of Antonovsky’ s sense of coherence scale: A systematic review. *Journal of Epidemiology and Community Health* , 59, 460–66.

Eisenberg, N & Valiente, C & Sheffield Morris ,A & Fabes, R. & Cumberland, A. & Reiser, M. & Thompson Gershoff, E. & Shepard, A. S.& Losoya, E. (2003): Longitudinal Relations Among Parental Emotional Expressivity, Children’s Regulation, and Quality of Socioemotional Functioning. *Developmental Psychology* ,Vol. 39, No. 1, 3–19.

Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V., & Marks, J. S. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. *American Journal of Preventative Medicine*, 14, 245-258.

Ferguson, C., Harms, C., Pooley, J., Cohen, L. & Tomlinson, S., (2013). Crime Prevention: The Role of Individual Resilience within the Family. *Psychiatry, Psychology and Law*, Vol. 20, No. 3, 423–430.

Fletcher D. & Sarkar M. (2013). Psychological Resilience. A Review and Critique of Definitions, Concepts, and Theory. *European Psychologist*, Vol. 18(1): 12–23, Hogrefe Publishing.

Garmezy, N. (1993). Children in poverty: Resilience despite risk. *Psychiatry*, 56, p.127–136.

Genero, N. P. (1995). Culture, resiliency, and mutual psychological development. In H. I.,3:31.

Hawley, D. R., & DeHaan, L. (1996). Toward a definition of family resilience: Integrating life-span and family perspectives. *Family Process*, 35, 283–298.

Hackbarth, M, Pavkov, Th. Wetchler, J. & Flannery M. (2012). Natural Disasters: An Assessment of Family Resiliency Following Hurricane Katrina, *Journal of Marital and Family Therapy*. Vol. 38, No. 2, 340–351.

Howard, S. & Johnson, B.(2000). What Makes the Difference? Children and teachers talk about resilient outcomes for children 'at risk' . *Educational studies*.

Jaffee, S. (2007). Sensitive, stimulating caregiving predicts cognitive and behavioral resilience in neurodevelopmentally at-risk infants. *Development and Psychopathology*, Vol. 19 / Issue 03, 631-647.

Kalil, A. (2003). Family resilience and good child outcomes: A Review of the literature. *Raising Children in New Zealand*, 1-80.

Leidy, M., Guerra, N. and Toro R. (2010). Positive Parenting, Family Cohesion, and Child Social Competence Among Immigrant Latino Families. *Journal of Family Psychology*, Vol. 24, No. 3, 252–260.

Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (739–795). New York, NY: Wiley. D. Cicchetti & D. Cohen (Eds.).

Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71, 543–562.

Luthar, S.S. & Zelazo, L. B. (2003). Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities. *Research on resilience: An integrative review*. (510-549) New York, US: Cambridge University Press, xxxi, 574.

Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23, 141– 154.

Masten, A. S. & Wright, M.O. (2010). Resilience over the Lifespan: Developmental perspectives on Resistance, Recovery, and ransformation. In J. W. Reich, A.J. Zautra, & J. S. Hall (Eds), *Handbook of Adult Resilience*. New York, London: The Guilford Press.

Masten, A.S. & Obradovic, j. (2008). Disaster preparation and recovery: Lessons from research on resilience in human development. *Ecology and Society*, 13(1), article 9., vol 13

Masten, A.S., & Shaffer, A. (2006). How families matter in child development: Reflections from research on risk and resilience. *Families count: Effects on child and*

adolescent development (p. 5–25). New York: Cambridge University Press, A. Clarke-Stewart, & J. Dunn, (Eds).

Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56, 227–238.

McCubbin, M. A. McCubbin, A. I., Thompson, J. & Futrell A. (1993.). Resiliency in ethnic minority families: African-American families, Vol. 2, 31–48. Madison, WI: University of Wisconsin.

Minuchin, S., Lee, W.Y., & Simon, G. (1996). Mastering family therapy: Journeys of growth and transformation. Wiley, New York.

Minuchin, S. (1974). Families and family therapy. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Μόρτη-Στεφανίδη, Φ., Παυλόπουλος, Β. Δάλλα, Μ. Obradovic, J., & Masten, A. S. (2006, July). Risk, resources and academic resilience in Albanian immigrant and native Greek adolescents. *Paper presented at the eighteenth International Congress of Cross Cultural Psychology*, Spetses, Greece.

Patterson, J. M. (2002). Integrating family resilience and family stress theory. *Journal of Marriage and Family*, 64, 349-360.

Patterson, J. M., & Garwick, A. W.(1994). Levels of family meaning in life stress theory. *Family Process*, 33, 287-304

Patterson, J. (1999). Healthy American families in a postmodern society: An ecological perspective. In H. Wallace, G. Green, K. Jaros, M. Story, & L. Paine (Eds.), *Health and welfare for families in the 21st century* (31-52). Boston: Jones & Bartlett.

Patterson, J. M., (1988). Families experiencing stress: The family adjustment and adaptation response model. *Family Systems Medicine*, 5, 202–237.

Rew, L., Horner, SD. (2003). Personal Strengths of Homeless Adolescents Living in a High Risk Environment *Advances in Nursing Science*, 18(6): 379-88.

Rodriguez-Hanley, A., & Snyder, C. R. (2000). The demise of hope: On losing positive thinking. *Handbook of hope: Theory, measures, and applications*, 39–54. San Diego: Academic Press. In C. R. Snyder (Ed.).

Rosenthal, S. & Feiring, C.& Taska, L. (2003). Emotional support and adjustment over a year's time following sexual abuse discovery, *Child Abuse & Neglect*, vol.27, 6, 641-661, Elsevier (eds).

Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316–331.

Rutter, M. (1989). Pathways from childhood to adult life. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 30, 1, 23–51.

Sanson, A., & Lewis, V. (2001). Children and their family contexts. *Family Matters*, 59, 4-9

Satir V. (1988). *The new peoplemaking*. Palo Alto, CA: Science & Behavior Books.

Seligman, M. E. P. (2002). Positive psychology, positive prevention and positive therapy. *Handbook of positive psychology* , 3–9. New York: Oxford University Press.

Seligman, M. E. P. (1998). What is a good life, *site map* of American Psychological Association, vol. 29, n. 10.

Simon, J.B., Murphy, J.J., & Smith, S.M. (2005). Understanding and fostering family resilience. *The Family Journal: Counseling and therapy for couples and families*, 13(4), 427-436.

Tugade, M. M., & Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 320–333

- Walsh, F.(2015). *Strengthening family resilience* New-York .Guilford Press, 3d ed.,14-21, 357-358.
- Walsh, F. (2012). *Normal Family Processes: Growing Diversity and Complexity*. Froma Walsh (Ed.), books.google.com.
- Walsh, F. (2007). *Traumatic loss and major disasters: Strengthening family and community resilience. Family Process, 46 (2), 207-227*
- Walsh, F.(2006). The clinical value of a family resilience framework. In R. Welter-Enderlin & B. Hildenbrand (Eds.), 43-79.
- Walsh, F. (2002). Bouncing forward: Resilience in the aftermath of September 11. *Family Process* 41. 34-36.
- Walsh, F.,(1999b). *Spiritual resources in family therapy*. New York: Guilford Press, Adolescence, 34, 817
- Walsh, F.(1998). *Strengthening family resilience* New-York .Guilford Press, vol. 58: 3, 233- 246.
- Walsh, F. (1996). The concept of family resilience: Crisis and challenge. *Family Process, 35, 261–281*.
- Wright, M & Masten, A. (2006). Resilience processes in development, *Handbook of resilience in children*, Springer (eds), p. 17-21.
- Yu, D. S. F., Lee, D. T. F., & Woo, J. (2004). Issues and challenges of instrument translation. *Western Journal of Nursing Research, 26(3), 307–320*.

Παράρτημα

Η παρούσα έρευνα διεξάγεται στο Πάντειο Πανεπιστήμιο στο πλαίσιο της διπλωματικής μου εργασίας, υπό την εποπτεία του Καθηγητή Ψυχολογίας Αναστάσιου Σταλικά. Αποσκοπεί στη στάθμιση του Family Resilience Questionnaire-FRQW (Walsh Fr., 2015) σε ελληνικό πληθυσμό. Το FRQW είναι σχεδιασμένο, ώστε να μετρά την οικογενειακή ανθεκτικότητα.

Σύμφωνα με τις μελέτες η οικογενειακή ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα της οικογένειας να αντιμετωπίζει μια δυσκολία ή αντιξοότητα και να επιστρέφει πιο δυνατή και δημιουργική από πριν, εννοώντας ότι είναι σημαντικό όχι μόνο να αντιμετωπίζει η οικογένεια μια δυσκολία αλλά και να ωφελείται από αυτήν.

Στις επόμενες σελίδες ακολουθούν δύο ερωτηματολόγια που σκοπό έχουν να διερευνήσουν την άποψή σας σχετικά με την ανθεκτικότητα της οικογένειάς σας αλλά και την ατομική σας ψυχική ανθεκτικότητα.

Η συμμετοχή σας στην έρευνα είναι εθελοντική και γίνεται ανώνυμα. Τα ερωτηματολόγια είναι σύντομα και δε θα σας κουράσουν. Δεν υπάρχουν σωστές και λάθος απαντήσεις, αυτό που μας ενδιαφέρει είναι οι αυθόρμητες και ειλικρινείς απαντήσεις σας. Οι απαντήσεις θα αναλυθούν ως σύνολο και οι πληροφορίες που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά για τους σκοπούς της έρευνας. Είναι σημαντικό για την επεξεργασία των δεδομένων να απαντάτε σ' όλες τις ερωτήσεις. Αν σε κάποια ερώτηση δε σας αντιπροσωπεύει απόλυτα κάποια απάντηση, σημειώστε την απάντηση που προσεγγίζει έστω και λίγο την άποψή σας.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων για τη συνεργασία.

The Family Resilience Questionnaire (Walsh Fr. ,2015)

ΟΔΗΓΙΕΣ: Ενδιαφερόμαστε για την εμπειρία της οικογένειάς σας στην ύψιστη αγχωτική κατάσταση σας. Παρακαλούμε να μοιραστείτε την άποψή σας πάνω στον τρόπο με τον οποίο η οικογένειά σας διαχειρίζεται κρίσεις και συνεχείς προκλήσεις. Διαβάστε την κάθε δήλωση παρακάτω και κυκλώστε ένα νούμερο,1-5, για να υποδείξετε πόσο αληθής είναι η κάθε μια (δήλωση) για την οικογένειά σας.

Σπανίως/Ποτέ(1),Όχι συχνά(2), Μερικές φορές(3), Συχνά(4), Σχεδόν πάντα(5)

1. Η οικογένεια μας αντιμετωπίζει τις δυσκολίες μαζί ως ομάδα, και όχι κατ' άτομο.

Σπανίως/Ποτέ Σχεδόν πάντα

2. Θεωρούμε την αγωνία για τη κατάστασή μας ως συνήθη, κατανοητή.

Σπανίως/Ποτέ Σχεδόν πάντα

3. Προσεγγίζουμε μια κρίση ως μια πρόκληση που μπορούμε να νικήσουμε με κοινές προσπάθειες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

4. Προσπαθούμε να κατανοήσουμε την αγχωτική κατάσταση και να εστιάσουμε στις επιλογές μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

5. Διατηρούμε την ελπίδα και την πεποίθηση πως θα ξεπεράσουμε τις δυσκολίες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

6. Ενθαρρύνουμε ο ένας τον άλλον και βασιζόμαστε στις δυνάμεις μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

7. Αρπάζουμε ευκαιρίες, αναλαμβάνουμε δράση και επιμένουμε στις προσπάθειές μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

8. Εστιάζουμε στις δυνατότητες και προσπαθούμε ν' αποδεχτούμε ότι παραμένει ίδιο.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

9. Μοιραζόμαστε σημαντικές αξίες και σκοπό για τη ζωή που μας βοηθούν να υπερβαίνουμε τις δυσκολίες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

10. Πλησιάζουμε σε πνευματικές πηγές (θρησκευτικές ή μη θρησκευτικές) έτσι ώστε να βοηθηθούμε να τα πάμε καλά.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

11. Οι προκλήσεις μας εμπνέουν με δημιουργικότητα, πιο σημαντικές προτεραιότητες και ισχυρούς δεσμούς.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

12. Οι κακουχίες μας έχουν αυξήσει την συμπόνια μας και την επιθυμία μας να βοηθάμε τους άλλους.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

13. Πιστεύουμε πως μπορούμε να μάθουμε και να γίνουμε πιο δυνατοί από τις προκλήσεις μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

14. Είμαστε ευέλικτοι στην προσαρμογή καινούριων προκλήσεων.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

15. Παρέχουμε σταθερότητα και αξιοπιστία για να ρυθμίσουμε τα άγχη των μελών της οικογένειας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

16. Η δυνατή ηγετική στάση από τους γονείς/φροντιστές παρέχει ζεστή ανατροφή, καθοδήγηση και ασφάλεια.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

17. Μπορούμε να βασιστούμε στα μέλη της οικογένειας για να βοηθήσουμε ο ένας τον άλλον σε δυσκολίες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

18. Η οικογένειά μας σέβεται τις ατομικές μας ανάγκες και διαφορετικότητες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

19. Στην άμεση και ευρύτερη οικογένειά μας έχουμε θετικά πρότυπα και μέντορες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

20. Μπορούμε να βασιστούμε στην υποστήριξη των φίλων και της κοινότητάς μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

21. Έχουμε την οικονομική ασφάλεια για να μπορέσουμε να ξεπεράσουμε δύσκολες στιγμές.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

22. Έχουμε πρόσβαση σε κοινοτικούς πόρους για να βοηθηθεί η οικογένειά μας σε δύσκολες στιγμές.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

23. Προσπαθούμε ν' αποσαφηνίσουμε πληροφορίες για την αγχωτική μας κατάσταση και τις επιλογές μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

24. Στην οικογένειά μας είμαστε ξεκάθαροι και συνεπείς σε αυτά που λέμε και κάνουμε.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

25. Μπορούμε να εκφράσουμε την γνώμη μας και να είμαστε ειλικρινείς μεταξύ μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

26. Μπορούμε να μοιραστούμε δύσκολα αρνητικά συναισθήματα (π.χ. λύπη, θυμό, φόβο).

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

27. Δείχνουμε κατανόηση ο ένας στον άλλον και αποφεύγουμε τις κατηγορίες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

28. Μπορούμε να μοιραστούμε θετικά συναισθήματα, εκτίμηση, χιούμορ και διασκέδαση και να βρούμε ανακούφιση από τις δυσκολίες.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

29. Συνεργαζόμαστε συζητώντας και παίρνοντας αποφάσεις καθώς και χειριζόμαστε διαφωνίες δίκαια.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

30. Εστιάζουμε στους στόχους μας και κάνουμε βήματα για να τους επιτύχουμε.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

31. Μοιραζόμαστε με χαρά την επιτυχία και μαθαίνουμε από τα λάθη μας.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

32. Σχεδιάζουμε και προετοιμαζόμαστε για το μέλλον και προσπαθούμε ν' αποτρέψουμε κρίσεις.

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC: Connor, K. M., & Davidson, J. R. T., 2003).

ΟΔΗΓΙΕΣ: Παρακαλούμε επιλέξτε τη δήλωση που περιγράφει καλύτερα τη δική σας πραγματικότητα κατά τη διάρκεια των τελευταίων 30 ημερών. Είναι σημαντικό να απαντήσετε με τη μεγαλύτερη δυνατή ειλικρίνεια και να θυμάστε ότι δεν υπάρχουν “σωστές” ή “λάθος” απαντήσεις. Απαντήστε σύμφωνα με την ακόλουθη κλίμακα: Σπανίως/Ποτέ (1), Όχι συχνά(2), Μερικές φορές (3), Συχνά (4), Σχεδόν πάντα (5)

1. Μπορώ να προσαρμόζομαι στις αλλαγές

Σπανίως/ Ποτέ Σχεδόν πάντα

2. Έχω στενές και ασφαλείς σχέσεις

Σπανίως/ Ποτέ Σχεδόν πάντα

3. Μερικές φορές η μοίρα και ο Θεός μπορούν να βοηθήσουν

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

4. Μπορώ να τα βγάλω πέρα με ό,τι μου προκύπτει

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

5. Προηγούμενες επιτυχίες μου δίνουν αυτοπεποίθηση για καινούριες προκλήσεις

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

6. Βλέπω την εύθυμη πλευρά των πραγμάτων

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

7. Το να αντεπεξέρχομαι στο στρες μου δίνει δύναμη

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

8. Έχω την τάση να ανακάμπτω μετά από κάποια δοκιμασία ή ασθένεια

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

9. Τα πράγματα συμβαίνουν για κάποιο λόγο

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

10. Κάνω την καλύτερη δυνατή προσπάθεια, ό,τι και να γίνει

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

11. Μπορώ να επιτυγχάνω τους στόχους μου

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

12. Όταν τα πράγματα φαίνονται χωρίς ελπίδα, εγώ δεν παραιτούμαι

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

13. Ξέρω πού να στραφώ για βοήθεια

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

14. Όταν βρίσκομαι κάτω από πίεση, συγκεντρώνομαι και σκέφτομαι καθαρά

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

15. Προτιμώ να παίρνω την ευθύνη στην επίλυση προβλημάτων

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

16. Δεν αποθαρρύνομαι εύκολα από την αποτυχία

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

17. Με θεωρώ δυνατό άτομο

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

18. Μπορώ να παίρνω μη δημοφιλείς ή δύσκολες αποφάσεις

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

19. Μπορώ να χειρίζομαι δυσάρεστα συναισθήματα

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

20. Έχω ανάγκη να ακολουθώ τη διαίσθησή μου

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

21. Έχω ισχυρή αίσθηση σκοπού

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

22. Νιώθω ότι έχω τον έλεγχο της ζωής μου

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

23. Μου αρέσουν οι προκλήσεις

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

24. Εργάζομαι για να επιτυγχάνω τους στόχους μου

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

25. Καμαρώνω για τις επιτεύξεις μου

Σπανίως/ Σχεδόν ποτέ Σχεδόν πάντα

Τέλος, σας παρακαλούμε να δώσετε τις παρακάτω πληροφορίες που είναι απαραίτητες για τη διεξαγωγή της έρευνας.

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ηλικία

.....

Μορφωτικό επίπεδο

- Απόφοιτος Γενικού/Επαγγελματικού Λυκείου
- Φοιτητής ΑΕΙ / ΑΤΕΙ
- Απόφοιτος ΑΕΙ/ΤΕΙ
- Κάτοχος Μεταπτυχιακού Διπλώματος
- Κάτοχος Διδακτορικού Διπλώματος

Προσωπική Κατάσταση

- Έγγαμος/η χωρίς παιδιά
- Έγγαμος/η με παιδιά
- Σε πρόσφατη σχέση (τελευταίους μήνες)
- Σε μακροχρόνια σχέση (άνω του έτους)
- Σε συγκατοίκηση
- Χωρίς σχέση/Άγαμος/η

Οικογενειακή Κατάσταση (των γονέων σας)

- Έγγαμοι με έως δύο τέκνα
- Έγγαμοι με δύο τέκνα και άνω
- Διαζευγμένοι με έως δύο τέκνα
- Διαζευγμένοι με δύο τέκνα και άνω
- Μονογονεϊκή
- Σε χηρεία

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας.

sa_bouka@yahoo.gr (πληροφορίες για τυχόν απορίες)

